

Democraat

12 | Algoritmen

**Alexandra
van Huffelen;**
Digitale
identiteit

28 | Interview

**Robbert
Dijkgraaf;**
De beste vorm
van jezelf

38 | Pride66

**'Zichtbaarheid
komt voor
acceptatie'**

06 | Coverinterview

**Vernieuwers
in de Eerste
Kamer**

D66

Ledenmagazine van de
politieke vereniging D66

Democraat is het ledenmagazine van de politieke vereniging Democraten 66 (D66) en wordt verspreid onder al haar leden. Niets uit deze uitgave mag zonder schriftelijke toestemming van D66 worden verveelvoudigd.

De samenstelling en eindredactie van deze zomereditie vonden plaats in de maanden april, mei en juni 2023 en kunnen eventueel door de actualiteit zijn ingehaald.

editie
Voorjaar 2023

eindredacteur
Marieke de Jong

redactie
David Grent
Stephan van Heusden
Carin Hereijgers
Bas Knijf
Jan Vincent Meertens
Jeroen Mooijman
Nina Sneijers
Charissa Torralba Garcia
Vita Verheij
David Vos

met medewerking van
Ben Ahmed
Justus Bosschen-Hospers
Afke Groen
Felix Klos
Martine van Schoor
Laura de Vries

beeld voorzijde
Martijn Beekman

vormgeving
Laura Groenheijde

ontwerp
Studio Maanzaad

druk
Senefelder Misset
Doetinchem B.V.

contact redactie
democraat@d66.nl

ledeninformatie
Zie pagina 47

16 | D66’er buiten de politiek
Dave Ensberg Kleijkers;
buitenspelen als basis

22 | Samira Rafaela
EU wet loontransparantie,
lidstaten zijn nu aan zet

INHOUDSOPGAVE

04 | Uitgelicht
Nieuws en informatie

06 | Coverinterview
Fatimazhra Belhirsch
& Willemijn Aerdts

10 | Van de voorzitter
Victor Everhardt

12 | Interview
Alexandra van Huffelen

14 | Thema
Digitalisering in de zorg

15 | Lezen | kijken | luisteren
Bilal El Amraoui

19 | Column JD
De toekomst van
de democratie

20 | VMS Essay
Geen liberaal Europa
zonder sociaal Europa

24 | Column
Stemming in Stockholm

25 | Whats-Appèleren
Vita Verheij & Israfil Özkan

26 | Route66
Vijftien jaar

28 | Interview
Robbert Dijkgraaf,
minister van Onderwijs,
Cultuur & Wetenschap

32 | Interview
Kees Verhoeven:
Crasht de democratie?

34 | Reportage
Inzicht biedt uitzicht

37 | D66 koppel
Joek van Pul &
Talitha Korsmit

38 | Interview
Marja Lust, Pride66

41 | Thema
Versterken & verbinden

42 | Burgemeester in beeld
Michiel Uitdehaag

44 | Uitgelicht
ChatGPT

46 | Terugblik
25 jaar geleden

47 | Boekrecensie
The Equality Machine

48 | Ik ben D66
Martine van Schoor

Partijgenoten,

Afgelopen 13 mei vond het 117e D66-congres plaats. Het was goed om te zien dat bijna 1200 leden zich hadden verzameld in de Amsterdamse RAI op een mooie meidag. Er werd gesproken over de toekomst van de partij, het land en de wereld. En ja, ook over de toekomst van de monarchie.

Het spreekt voor zich dat de tijden waarin we leven roerig zijn. De illegale Russische invasie in Oekraïne is daarvan het meest schrijnende voorbeeld. Waarden die wij al bijna drie generaties vanzelfsprekend achten, zoals vrijheid en democratie, worden drie landen bij ons vandaan elke dag opnieuw bevochten.

Deze omstandigheden vragen om verantwoorde-lijke politiek. Om de bereidheid het landsbelang te plaatsen boven het partijbelang en om compromissen te sluiten. We moeten ons blijven verplaatsen in mensen die andere ideeën hebben over de grote uitdagingen van deze tijd. Idealen realiseer je niet in één keer. In Den Haag, in de provincies, in de gemeenten en in Europa wordt hard gewerkt om met draagvlak tot besluiten te komen die nodig zijn om onze idealen dichterbij te brengen. Dit doen we niet omwille van het compromis, maar om de kwaliteit ervan. Waarbij onze waarden en rechtsstatelijke principes altijd leidend zijn.

Als democraten geloven we altijd in de kracht van het collectief. Door over grenzen heen te kijken en bruggen te bouwen, kunnen we antwoorden formuleren in een wereld die constant verandert. In een verenigd Europa kunnen we onze stem voor mensenrechten, democratie en vrijheid geloofwaardig doen klinken. Samenwerking in Europa biedt de antwoorden op grote ontwikkelingen. Ook daarbij is voortgang de sleutel tot succes. Daar gaan we mee door: optimistisch en vooruitstrevend.

Ik hoop jullie snel weer te ontmoeten,

Sigrid Kaag
Partijleider

“Door over grenzen
heen te kijken en
bruggen te bouwen,
kunnen we antwoorden
formuleren in een
wereld die constant
verandert”

Agenda

Bekijk de geplande activiteiten
d66.nl/events

- 02.09.23 | Politieke Netwerkdag
📍 Zwolle
- 05.09.23 | Marchantlezing 2023
📍 TivoliVredenburg - Utrecht
- 09.09.23 | Els Borst Netwerkdag
📍 Musis Sacrum Arnhem
- 07.10.23 | Onderwijssymposium 2023
📍 MBO Utrecht
- 04.11.23 | Congres 118
- 09.12.23 | Diversiteit en Inclusie evenement
- 06.04.24 | Congres 119

Agenda Internationaal

- 03.07.2023 | Blik op de Wereld: Afghanistan
- 13.10.2023 | Blik op de Wereld: India
- 20.09.2023 | ALDE Townhall Meeting
📍 Maastricht
- 17.11.2023 | Night of the Middle East
📍 Amsterdam
- 20.01.2024 | Europese Conferentie
📍 Brussel

Verkiezingen Europees Parlement - 6 juni 2024

Volgend jaar kiezen we een nieuw Europees Parlement. Het EP bestaat uit 705 leden waarvan Nederland er 29 kiest. Als start van de voorbereidingen kiezen D66 leden allereerst een lijsttrekker.

Op 14, 16 en 23 september, in resp. Den Haag, Zwolle en Eindhoven, stellen de Kandidaat Lijsttrekkers zich voor. De stemming sluit op 27 september 2023 om 12.00 uur.

Nieuwe penningmeester Landelijk Bestuur

Op het afgelopen congres in Amsterdam is Serhat Öztaşik verkozen tot penningmeester van het Landelijk Bestuur. Serhat: "Ik hoop met deze functie bij te dragen aan de verdere groei van onze partij, zodat we als D66 onvermoeid kunnen bijdragen aan de grote maatschappelijke uitdagingen."

SAVE THE DATE | 05.09.2023 | TIVOLIVREDENBURG

Marchantlezing 2023

De Russische oorlog in Oekraïne heeft de mondiale verhoudingen op scherp gezet. Hoe moeten we dit moment in de Europese geschiedenis duiden? Volgens de Bulgaarse politcoloog Ivan Krastev zijn we echter niet teruggegaan naar vorige eeuwen, maar hebben we te maken met een geheel nieuwe orde. Waarin identiteit en cultuur een beslissende rol spelen en de taal verandert van toekomst naar verleden, ideologie naar identiteit, van de taal van belangen en rechten naar die van trots en vernedering. Het is tot die nieuwe realiteit, stelt Krastev, dat Europa zich moet verhouden.

Wil je weten hoe Europa dat moet doen? Kom dan op dinsdag 5 september naar de Marchantlezing 'The World in pieces: How Russia's war in Ukraine is remaking Europe' met Ivan Krastev.

foto IWM / Klaus Ranger & Zsolt Marton

Els Borst Netwerkdag met Jan Terlouw

Op zaterdag 9 september 2023 is de jaarlijkse Netwerkdag van het Els Borst Netwerk in het groene Arnhem. Dit jaar is het thema 'ecofeminisme' ofwel het klimaat vanuit een vrxuwendijk (x/v) perspectief. Of en hoe dat perspectief anders is, daar gaan we tijdens deze dag op in. Een dagvullend programma met inhoud en inspiratie, interactieve subsessies, de uitreiking van de Els Borst Netwerk Inspiratieprijs en een keynote speech van niemand minder dan Marjan Minnesma (directeur van Urgenda) en onze eigen Jan Terlouw.

foto D66 Amsterdam

foto André Roodhuizen

Nieuw verkozen voorzitter Yasmine el Ksaïhi en secretaris Elly André.

Evaluatie Integriteitshuis

Begin juni heeft het Landelijk Bestuur een nieuw ingestelde commissie gevraagd het integriteitshuis van D66 te evalueren. Leden die over dit onderwerp met de commissie in contact willen komen, kunnen zich opgeven bij voorzitter Toon van Asseldonk. Het streven is nog dit najaar met bevindingen en aanbevelingen te komen richting het Landelijk Bestuur. Het rapport van de commissie zullen we na de evaluatie publiceren.

Overige leden van de evaluatiecommissie: Monique Bensen, Karin Cornelissen, Elise van Zeeland, Allard Altena en Berndt Benjamins. Daarnaast heeft een aantal betrokken leden al aangegeven op afstand mee te willen werken. Wil je inbreng leveren? Geef je dan op via evaluatie.integriteit@d66.nl.

Individuele casuïstiek valt buiten het mandaat van de commissie en zal dus niet geëvalueerd worden.

VMS-podcast

Podcast Appél is een podcast van de Mr. Hans van Mierlo Stichting, het wetenschappelijk bureau van D66. Waarin verdieping wordt gezocht bij actuele politieke onderwerpen, altijd geïnspireerd door het sociaal-liberale gedachtegoed. Met interessante gasten, goede analyses en zorgvuldige redeneringen.

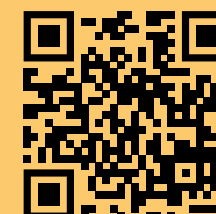
Beluister via vanmierlostichting.d66.nl/podcast of via iTunes, Spotify of Transistor.fm.

Geven om en aan D66

Ben je geïnteresseerd om D66 voor meerdere jaren te steunen?

Dan heeft de Belastingdienst een financieel gunstige regeling. D66 is door de Belastingdienst aangewezen als 'Algemeen Nut Beogende Instelling' (ANBI). Hierdoor zijn bijdragen aan D66 fiscaal onder voorwaarden aftrekbaar. Met een periodieke schenkingsovereenkomst kun je meer schenken aan D66 zonder dat het meer kost. Afhankelijk van je persoonlijke situatie kun je tot wel 52% meer geven aan D66, terwijl je uiteindelijk netto evenveel betaalt als nu. Gebruik de rekenmodule om jouw belastingvoordeel te berekenen.

Toegangspas ontvangen, nieuwe wachtwoorden vastgelegd en wegwijs gemaakt in de wandelgangen van hun nieuwe werkplek; de Eerste Kamer. Willemijn Aerdts en Fatimazhra Belhirsch werden begin juni verwelkomd als nieuwe Kamerleden op het Lange Voorhout. *Democraat* sprak hen beiden over dit nieuwe ambt en welke ambities ze meenemen richting deze controlerende rol.

tekst **Marieke de Jong**
foto's **Martijn Beekman**

Ons kompas wijst in alle richtingen

COVERINTERVIEW

“Uit de evaluatie van de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten blijkt dat er van tevoren niet goed genoeg is nagedacht of die wet wel uitvoerbaar was”, deelt Willemijn Aerdts als prikkelend antwoord op de eerste vraag. “Ik ben van huis uit jurist. En eigenlijk een beetje een nerd als het gaat om de handhaafbaarheid en uitvoerbaarheid van wetgeving. Dat is een thema waar ik, in deze nieuwe rol, graag iets aan toe wil voegen. Door onder andere vaker in gesprek te gaan met de mensen die voor de uitvoer verantwoordelijk zijn. Een scherp oog blijft nodig en een ruime blik naar buiten is hierbij essentieel.”

Fatimazhra Belhirsch heeft zoals ze het zelf zegt de interesse in politiek van haar vader met de paplepel ingegoten gekregen. Belangrijk daarin was dat het meepraten vanaf de zijlijn niet werd aangemoedigd, maar juist werd verwacht zelf echt iets te doen. “Al in mijn studententijd was ik voorzitter van een politieke partij en zat ik in de faculteits- en universiteitsraad. Ook ik herken

me in het nerd-stempel dat Willemijn aangaf. Met trots kan ik wel zeggen, het helpt je in het analyseren. En met de drijfveren die ik heb voor een rechtvaardige, gelijkwaardige en solidaire samenleving is het eigenlijk heel praktisch.”

Nieuwe fractie in de Senaat

Aerdts en Belhirsch zijn beiden verkozen als Eerste Kamerlid. Samen met Paul van Meenen - fractievoorzitter -, Boris Dittrich en Carla Moonen, vormen zij de nieuwe fractie van D66 in de Senaat. Belhirsch is 14 jaar ambtenaar en beleidsmaker geweest en benadrukt dat je in de functie van Kamerlid en als politicus vaak toch wel verder verwijderd bent van de maatschappij. Dat je verderaf staat van de samenleving. “Een schrijnend voorbeeld is de toeslagenaffaire waarbij te laat is geluisterd naar de signalen die zijn afgegeven. Hoe komt dat? Hoe kunnen we de samenleving beter en gelijkwaardiger maken voor iedereen? Als Eerste Kamerleden kijken we kritisch naar de wetten die door de Tweede Kamer zijn vastgesteld. De uitvoerbaarheid en

doelmatigheid zijn daar twee belangrijke aspecten van. En hoe werkt het zich uit?”

Belhirsch licht toe dat er in dit voorbeeld van de toeslagenaffaire helaas niet goed is nagedacht wat de concrete uitwerking was. Contact hebben met verschillende groepen in de samenleving en weten wat er leeft is cruciaal. “Neem als actueel voorbeeld de digitale agenda en de invloed van AI. We gaan er gemakshalve vanuit dat iedereen snapt en weet wat de gevaren zijn van de verwerking van zijn of haar digitale gegevens. Voor mij is het soms al ingewikkeld, hoe zal dit breder in de samenleving worden uitgelegd?”

Verschillende groepen hebben verschillende belangen, aldus Belhirsch. “Sommige groepen weten de politiek makkelijk te vinden, die krijgen eenvoudig gehoor. Dat is niet per se slecht uiteraard. Maar je merkt dat anderen zich minder goed kunnen verenigen. Bij elke toetsing van wetten moeten we dan ook die verschillende perspectieven meewegen. Van iedereen, niet enkel die van leden of kiezers. Als D66 wijst ons morele kompas in alle richtingen en daarbij hebben we de hele samenleving in het vizier. Het gaat om het brede perspectief. Ben empathisch, leef je in.”

Weloverwogen keuze

“Je moet plezier hebben in wetteksten interpreteren en memorie van toelichting lezen waarin je precies te weten komt waarom het voorstel is ingediend”, vult Aerdts aan. “Het is voor mij heel belangrijk om met een ander heen juist in de maatschappij te staan. De keuze voor de Eerste Kamer is voor mij dan ook zeer weloverwogen, om dit met lesgeven en onderzoek te kunnen combineren. Het ambt is ook zo bedoelt, juist om die check te hebben binnen de maatschappij en je geworteld bent in de samenleving.

Naast haar Eerste Kamer lidmaatschap is Belhirsch directeur-bestuurder van

“Als D66 wijst ons morele kompas in alle richtingen en daarbij hebben we de hele samenleving in het vizier. Het gaat om het brede perspectief”

UAF, een stichting die vluchteling-studenten en professionals ondersteunt. Ze zit ook in twee Raden van Toezicht; bij het Scapino Ballet binnen de cultuursector en bij Cito, vanuit onderwijs. “Hiervoor zat ik vier jaar in de Raad van Toezicht bij een stichting van zestien scholen in Gelderland. Bewust in een andere regio om ook hier het verschillende perspectief te ervaren. En te kijken hoe het onderwijs daar is ingericht. Zo krijg je heel veel mee. Ook dit zal ik meenemen bij mijn werk in de Eerste Kamer, we vertegenwoordigen tenslotte iedereen. Met

mijn lange staat van dienst als ambtenaar en mijn brede netwerk in het maatschappelijk middenveld drukken een hoop mensen mij op het hart: joh, Fatimazhra, ga je ook kijken of die wetgeving echt nodig is?”

Goed om te benoemen is wel dat ik geen dossier zal oppakken binnen het thema Asiel en Migratie, daar zijn te veel belangen die elkaar in de weg zitten. Die verstengeling moet je uiteraard voorkomen.

Ook in de toekomst

Voor Aerdts is het voorzitterschap van het Els Borst Netwerk belangrijk geweest. Representatie doet ertoe. “Jezelf herkennen in de politici die jou vertegenwoordigen is echt van groot belang. Als 17-jarige was ik als jongerenvertegenwoordiger naar de Kindertop van de Verenigde Naties en zag in die functie hoe belangrijk het is dat jongeren meedenken en beslissen over de zaken die voor hen van belang zijn. Die rolmodellen, en de top zelf uiteraard ook, zijn voor mij een ongelofelijke trigger geweest om me met politiek bezig te gaan houden. Eerst bij de Nationale Jeugdraad, later als *Worldconnector*, waar we met verrassende initiatieven en goede samenwerkingen de wereld mooier maken en het behalen van de *Sustainable Development Goals* versnellen. Later werkzaam in het veiligheidsdomein, en nu echt in de arena als politicus. Steeds als vertegenwoordiger van mijn generatie.”

Met een wetenschappelijke blik kijkt Aerdts naar de veiligheidshoek. De inlichtingen- en veiligheidsdiensten zijn vooral gericht op de lange termijn. “Als er plotseling een oorlog is, bijvoorbeeld zoals nu in Oekraïne, en je gaat dan je informatiepositie pas opbouwen, dan ben je veel te laat. Dat langere termijnperspectief is ook iets waar de Eerste Kamer bij wetgeving naar kijkt. Wetten die we nu aannemen moeten ook in de toekomst hun werk doen.” ■

Even voorstellen, de Eerste Kamerfractie van D66.

Op 6 juni is afscheid genomen van oud-Kamerleden Petra Stienen, Joris Backer, Henk Pijlman en Annelien Bredenoord. De nieuwe Eerste Kamerleden vergaderden voor het eerst op 13 juni 2023.

Paul van Meenen
• Onderwijs en wetenschap
• Bouwen en wonen
• Infrastructuur, waterstaat en omgeving

Scan de code en bekijk online de video waarin Paul van Meenen de nieuwe Eerste Kamerfractie introduceert.

Carla Moonen
• Volksgezondheid, welzijn en sport
• Fiscaliteit
• Sociale zekerheid
• Raad van Europa

Boris Dittrich
• Binnenlandse zaken
• Justitie en veiligheid
• Immigratie en asiel
• Koninkrijksrelaties
• OVSE

Willemijn Aerdts
• Financiën
• Europa
• Economische zaken en klimaat
• Landbouw, natuur en voedselkwaliteit
• Medische ethiek
• Inlichtingen en Veiligheidsdiensten

Fatimazhra Belhirsch
• Buitenlandse zaken, defensie en ontwikkelingssamenwerking
• Justitie en veiligheid
• Arbeidsmarkt en participatie
• Cultuur, media en emancipatie
• Digitale zaken
• Inter-Parliamentary Union

foto's Jeroen Mooijman

CONGRES

GA IN GESPREK MET ELKAAR, MAAR VOORAL MET ANDEREN

In 1966 richtte een groep ongeruste Nederlanders Democraten '66 op. Niet veel later werd, in de RAI Amsterdam, het eerste ledencongres georganiseerd. Op 13 mei 2023 kwamen ruim 1200 D66'ers weer samen op deze locatie voor het Congres van Vooruitgang.

Voor het eerst sinds de Provinciale Statenverkiezingen kwamen we met zoveel D66'ers bij elkaar. D66'ers die vooruit willen. Op deze vertrouwde plek in Amsterdam zag en sprak ik vele leden met ideeën voor een beter Nederland. Een progressief Nederland.

Zo ken ik onze partij. Wij laten ons niet leiden door peilingen of populariteitscijfers, ook niet door een verkiezingsuitslag. Wij laten ons leiden door het beeld van wat Nederland op z'n best kan zijn: vrij, open, tolerant en met gelijke kansen voor iedereen.

Daarom trekken we het land in. Ook buiten campagnetijd. Dat doen we tijdens ons vernieuwde talentenprogramma "De Nieuwe Lichting". Waar deelnemers maatschappelijke

organisaties, zoals Vluchtelingenwerk en de Voedselbank, bezoeken. En dan niet de bestuurskamers in, maar de werkvloer op.

Tegelijkertijd houden afdelingen en fracties spreekuren in wijken en organiseren zij bijeenkomsten. Ook voor niet-D66'ers. Juist voor niet-D66'ers. Delft doet dit. Heemskerk doet dit. Zoetermeer. Rotterdam. Samen met vele anderen.

Dit is nuttig en nodig. Want het vertrouwen van mensen is geen vanzelfsprekendheid, dat moeten we blijven verdienen. Wij moeten laten zien dat de politiek er is voor álle Nederlanders. Dat begint met betrouwbare politiek: het probleem benoemen en oplossen. Afspraak is afspraak. Dat vergt vaak een lange adem.

Ik sluit daarom af met een oproep. Benut de komende tijd om met elkaar, maar vooral met anderen, in gesprek te gaan over hoe het beter en eerlijker kan. Bundel deze gesprekken in ideeën, moties en deelsessies op ons volgend congres op 4 november. Alleen samen komen we vooruit.

Namens het Landelijk Bestuur,

Victor Everhardt
Partijvoorzitter

Scan de
code voor
het filmpje:
'Dit was het
#d66congres'

INTERVIEW

Digitale identiteit

De wereld om ons heen digitaliseert steeds meer. Met één druk op de knop weten we wat er zich waar ter wereld afspeelt. Het brengt nieuwe kansen en vraagt nieuwe vaardigheden. Maar de online wereld kan ook gevaren met zich meebrengen. Hoe leidt de Nederlandse overheid de digitale transitie in goede banen? *Democraat* ging in gesprek met staatssecretaris Koninkrijksrelaties en Digitalisering, Alexandra van Huffelen.

tekst **Nina Sneijers** foto **Jiri Büller**

“De overheid heeft vijf speerpunten opgesteld als het gaat om digitalisering. De eerste drie zijn meedoen, vertrouwen en regie in de digitale samenleving. Dit valt onder ‘Digitaal Fundament’. Het vierde is een goede digitale overheid, wat betekent dat de digitale dienstverlening van de overheid en algoritmen worden verbeterd. Zo kan een volgende toeslagenaffaire worden voorkomen. Ons laatste speerpunt is het versterken van de digitale samenleving in het Caribische deel van het Koninkrijk. Hier willen we onder andere de digitale infrastructuur verstevigen door een bsn en DigiD voor iedereen beschikbaar te stellen.”

Meedoen, vertrouwen en regie

“Ondanks dat wij een digitale overheid willen, blijft het belangrijk dat iedereen kan aanhaken. Rond de vier miljoen Nederlanders kunnen nu niet meedoen aan onze digitale samenleving. Door laaggeletterdheid, geen toegang tot een computer of het gemis van een smartphone. Ook voor hen moeten wij open blijven staan en zorgen dat de offline optie altijd blijft bestaan. Behoud van loketten en telefonisch contact, door een nauwe samenwerking met gemeenten en hulp te bieden in bibliotheken. Zo krijgt iedereen waar men recht op heeft.”

“Tegelijkertijd houdt meedoen ook in dat men digitale vaardigheden blijft ontwikkelen. Digitalisering hoort op de agenda van zowel het basisonderwijs, als het voortgezet onderwijs. We leren kinderen om zowel passief - in de vorm van bureaucratische vaardigheden - als actief, - met leren coderen - om te gaan met computers.”

Vertrouwen

“Mediawijsheid is een andere belangrijke vaardigheid in ons digitale tijdperk. Niet alles wat online staat is betrouwbaar. We moeten mensen leren hoe echt en nepnieuws van elkaar kan worden onderscheiden. Platforms moeten hier ook zelf verantwoordelijkheid in pakken. Sinds november 2022 is daarom in heel de EU de Verordening Digitale Diensten (DSA) van kracht. De DSA verplicht sociale mediaplatforms om zich zo te modereren dat desinformatie wordt weggehaald, of dat er een linkje bij wordt gezet met de juiste informatie. Verder moeten de platforms hun best doen om nepaccounts te verwijderen, hun algoritmen transparant maken en het aantal politieke advertenties proberen te beperken. En ze moeten zorgen dat kinderen worden beschermd.”

“Ondanks dat wij een digitale overheid willen, blijft het belangrijk dat iedereen kan aanhaken”

Jonge generaties

“De jongste generaties leven steeds meer online en het beschermen van hun online leven is dan ook een breed thema. We willen jongeren internetveiligheid bijbrengen, maar ook een leeftijdsverificatie op platforms als TikTok en Instagram. Hiermee voorkomen we dat kinderen bepaalde informatie in handen krijgen, of blootgesteld worden aan politieke boodschappen, pro-anorexia video's of verslaving. Het voorkomen van verslavingen gaat verder dan zorgen dat de jeugd er niet aan wordt blootgesteld. Algoritmen zitten bijvoorbeeld zo in elkaar dat je maar blijft scrollen. Veel kinderen besteden dan ook zo'n vijf uur per dag aan sociale media. Hier moeten we iets aan doen.”

Niet verbieden, maar reguleren

“Meer recentelijk nieuws over de veiligheid van het online leven van onze kinderen is de AI Bot van Snapchat. Hij loog, deed zich voor als een echt mens en maakte afspraakjes. Te weinig veiligheidsgrenzen dus. Echt of nep? Kinderen maken moeilijk onderscheid. Een *Large Language Model* als ChatGPT, waaronder de AI Bot valt, is een interessante ontwikkeling. Het maakt stukjes code en schrijft teksten. Ik zal niet zo snel denken aan een verbod, maar ik wil wel dat mensen veilig gebruik kunnen maken van een app. Dat betekent: goede privacyregels en de juiste regulering.

Digitale identiteit

“Mensen in Nederland moeten een veilige, digitale identiteit krijgen. Welke informatie bezitten platforms? Willen we dat die apps bepaalde informatie ontvangen? Ik zou graag zien dat het eerder een actieve keuze wordt of je de cookies aanzet, en wil je dat niet, dan staan ze uit. Net andersom dan nu gebeurt. Naast kiezen welke informatie er over je gedeeld wordt, willen we ook een digitale wallet uitwerken. Eigen regie en dataminimalisatie zijn daarbij de belangrijkste uitgangspunten. Gerichter persoonlijke informatie delen. Als een overheidsinstantie je leeftijd wil verifiëren werkt het nu zo dat ze alleen de mogelijkheid hebben om al je gegevens in de BRP op te vragen. Met de wallet kan een instantie alleen de checkvraag ‘ouder dan 18?’ stellen en zien ze niet alle gegevens. Zo komen we dichterbij een veilige, digitale samenleving waar iedereen zelf de controle heeft over zijn online identiteit.” ■

De kansen die digitalisering biedt, worden in veel aspecten van onze samenleving met beide handen aangegrepen. Ook in de zorg worden stappen gezet, maar tegelijkertijd loopt deze sector nog te vaak achter. Tweede Kamerlid en oud-verpleegkundige Wieke Paulusma sprak met *Democraat* en legt uit hoe ze hier verandering in wil brengen.

tekst **Justus Boesschen-Hospers**

Online consult? Een keuzerecht.

INTERVIEW

“Toen ik tijdens de coronapandemie in de zorg werkte, heb ik met eigen ogen gezien hoe bijvoorbeeld digitale afspraken voor zowel patiënten als zorgmedewerkers veel voordelen boden. Het is zonde dat daar op zoveel plekken in de zorg weer zo snel mee gestopt is. Zorginstellingen zijn vaak weer teruggevallen in hoe het altijd ging, terwijl digitale zorg juist voor patiënten veel voordelen biedt. Daarom werk ik aan een initiatiefwet waarin het keuzerecht van de patiënt voor een digitaal consult beter wordt geregeld.” Het idee heerst vaak nog dat digitale zorg minder persoonlijk is dan een afspraak op locatie. Niets is echter minder waar, aldus Paulusma. “Tijdens de pandemie waren wij in het begin ook huiverig om ingewikkelde gesprekken digitaal te voeren, we konden wegens de coronamaatregelen niet anders. Al snel merkten we dat patiënten het juist als prettiger ervoeren. Ze hadden nu zelf de regie over de omgeving waarin ze met de dokter praatten. Zelfs slechtnieuws-gesprekken bleken voor veel patiënten comfortabeler om thuis op de bank te voeren dan in een steriele spreekkamer.”

Ook scheelt het voor patiënten veel tijd. Een online consult biedt bijvoorbeeld uitkomst aan patiënten die lang moeten reizen naar het ziekenhuis, of aan ouders die vrij moeten nemen om hun kinderen te brengen. Andere patiënten

zullen misschien juist wel de voorkeur blijven geven aan een afspraak op locatie. De keuze van de patiënt moet daarom leidend worden, vindt Paulusma. Niet het tempo van zorgaanbieders. “Dat past ook in de traditie van D66 en Els Borst, die altijd de patiënt centraal heeft gesteld.” Een andere bijkomstigheid is dat online consulten de CO2-uitstoot van de zorgsector verlagen. Een groot deel hiervan is afkomstig van verkeer van patiënten. De overstap naar digitale afspraken, waar mogelijk, zal veel autoriteiten besparen. De initiatiefwet vergroot dus het patiëntgemak maar ook de duurzaamheid van de zorg.

Het Amsterdam UMC is in mei met een pilot begonnen waarbij patiënten de keuze krijgen tussen een fysieke of digitale afspraak. Als de initiatiefwet wordt aangenomen, zal deze optie in alle ziekenhuizen beschikbaar zijn. Als het aan Paulusma ligt, is dit pas een eerste stap richting een verdere digitalisering van de zorg. “In de zorg is er nog weerstand om alle nieuwe technologieën te omarmen. Met deze wet wil ik daar een zwengel aan geven. De sector kampt nu al met een personeelsopgave, die in de toekomst alleen maar groter zal worden. Digitalisering maakt het werk voor medewerkers efficiënter maar ook leuker, en daarnaast ook duurzamer en fijner voor patiënten. Er liggen dus veel kansen. Met dit wetsvoorstel hoop ik hier een bijdrage aan te leveren.” ■

Guardians of the Galaxy

Disney+ | Vol. 1, 2 & 3

“Heb je binnenkort een lekker lui weekend voor de boeg? Guardians of the Galaxy is een geweldige serie van drie films waarin je geïnteresseerd blijft. Het verveelt geen seconde. Het zijn films met veel humor, geweldige acteurs en de verhaallijn wordt keer op keer uitgebreid. Een echt ruimte-avontuur dus, gebaseerd op de Marvel stripverhalen, waar lichtjaren, een klopjacht en een bijzondere bol je op het puntje van je stoel doen belanden. Voeg daar nog een paar echte superhelden aan toe en je weekend kan niet meer stuk.”

Deze aflevering: de drie tips van... **Bilal El Amraoui** (1994) is een geboren en getogen Bosschenaar. Als raadslid in Den Bosch zet hij digitale geletterdheid scherp op de agenda. Zijn D66-motie waarbij studenten een sleutelrol krijgen in het vergroten van de digitale weerbaarheid van de Bossche samenleving is onlangs met grote meerderheid aangenomen.

tekst **Charissa Torralba Garcia**
foto **Evita Copier**

Lex Fridman

Podcast | Podimo | 2015 – heden

“Personen die de inhoud opzoeken, opgelet! Deze podcast is een echte aanrader voor mensen die dingen tot in de kleinste details willen bespreken. Lex Fridman nodigt mensen – ‘the top of the bill’ – uit om binnen hun werkveld een long format podcast op te nemen. Mega informatief met kwalitatieve content. Geen amusement. Gesprekken met een open blik die de diepte induiken. Als er een thema voorbijkomt dat hem ‘triggert’, dan wil Fridman daar echt alles over weten. Wat ik daar specifiek zeer prettig aan vind is dat hij zeer bewust is van zijn eigen visie en eigen kijk op de situatie.”

Zo hadden we het niet bedoeld

Jesse Frederik | De Correspondent | 2021

“De toeslagenaffaire. Dit boek ontrafelt één van de grootste schandalen? van onze tijd. Wat maakt het zo bijzonder? Er is door de schrijver flink teruggekeken naar de beginfase van deze tragedie. Je leest ook welke aanleidingen er zijn aan te wijzen als waarschijnlijke oorzaak. Welke lessen halen we hier nu uit? Betrokkenen bij de toeslagenaffaire deden precies dat wat er van hen werd verwacht. Zelfs met ieders beste intenties waren de resultaten enorm pijnlijk. Door dit boek realiseer ik me des te meer dat we wetgeving en uitvoering continu moeten blijven monitoren, en de menselijkheid moeten garanderen. ■

Stoeien en ravotten

Frisse kleuren op de muur, talrijke kinderboeken en speelgoed binnen hand bereik. En ongelofelijk enthousiaste medewerkers. Het kantoor van Nationaal Jeugdfonds Jantje Beton is een en al vrolijkheid. De vriendelijke directeur wacht bij de deur om het bezoek te ontvangen: Dave Ensberg-Kleijkers (1984). Een gedreven, vlotte spreker met duidelijke overtuigingen: hij draagt met trots ook de achternaam van zijn echtgenote. Ooit was hij consultant voor grote firma's maar koos voor de publieke sector en het onderwijs. "Zo kan ik veel directer bijdragen aan de toekomst van ons land."

tekst Jan Vincent Meertens foto Jantje Beton

De bron van zijn grote maatschappelijke inzet ligt in een jeugd 'die anderen moeilijk mogen noemen, maar het is wat het is'. Hij beschreef zijn levensgeschiedenis en levensvisie in het boek *Bezielde beschaving: allesbehalve een multicultureel drama* (2017). "De kernboodschap van het boek is dat we elkaar als mensen nodig hebben. Thuis was het niet makkelijk, zeker niet. Een mix van vluchtelingentrauma, ouders gevlucht uit Suriname, de handicap van mijn moeder. In de Nederlandse samenleving hebben we uitsluiting en racisme ervaren. Armoede, huiselijk geweld en een vechtscheiding. Een flinke cocktail. Ik heb veel geleerd en ben als mens gegroeid. De ellende kon ik gelukkig aan en het heeft me gevormd tot wie ik nu ben."

Spelenderwijs het leven ontdekken, ook als het tegenzit

Door de vele verhuizingen moest Ensberg-Kleijkers zich vaak aanpassen. Nieuwe vrienden maken en op zoek gaan naar een nieuwe plek om te spelen. "Vijf basisscholen heb ik versleten. En ik heb ervaren hoe anders het buitenspelen is op verschillende plekken. In Oude-Tonge was het geweldig om in de natuur te kunnen ravotten, maar in Leiden-Noord werd ik doodongelukkig van het beton om mij heen. Daar vluchtte ik naar een fantastisch mooie speeltuin, de Merendroom." Het is een van de speeltuinen die hij nu, als voorzitter van de aan Jantje Beton gelieerde branchevereniging voor speeltuinen en kindervakanties (LOS), mag vertegenwoordigen. "Jantje Beton komt op

"Buitenspelen levert fantastische herinneringen op waar je later op een positieve manier op terugkijkt. Een goede jeugd is de basis voor de rest van je leven"

voor kinderen die spelenderwijs het leven en daarmee zichzelf kunnen ontdekken. Het gaat om lijf, geest en interactie met andere kinderen. Buitenspelen levert fantastische herinneringen op waar je later op een positieve manier op terugkijkt. Een goede jeugd is de basis voor de rest van je leven. Daar bouwen we evenwichtige individuen en burgers van, die het maximale uit zichzelf en uit de samenleving halen."

Mag ik hier wel zijn?

Ensberg-Kleijkers was in het verleden in verschillende functies actief voor en in het onderwijs. Onder meer in Midden-Brabant, als voorzitter van *Stichting Biezonderwijs*. "Met 1.800 prachtige kinderen met een ondersteuningsbehoefte. Die verdienen het beste onderwijs dat wij te bieden hebben. Een van de onderwerpen waar ik mee te maken had was de verbinding met de vrije tijdssector. Dat raakt me in het bijzonder; mijn moeder had een beperking en ging naar een dagbesteding. Vaak ging ik mee en heb gezien dat het echt een eiland was. De mate van exclusie werd steeds groter naarmate mijn moeder zieker werd. Ik was daardoor heel gemotiveerd om te kijken hoe we het speciaal onderwijs minder

exclusief konden maken. En juist meer konden verbinden met het reguliere onderwijs.”

Bij Jantje Beton doet Ensberg-Kleijkers eigenlijk hetzelfde: kinderen in hun eigen buurt, in een voor iedereen toegankelijke en bespeelbare speeltuin, elkaar te laten ontmoeten. Ook in de rest van ons Koninkrijk, zoals op Bonaire. “Daar hebben we zo’n mooie speeltuin gebouwd. Veel kinderen daar hadden nog nooit zoiets moois gezien. Ze vroegen zich af of ze daar wel mochten spelen. Mag ik hier wel zijn? Is dit voor mij bedoeld? Die voelden zich niet waardig om in die speeltuin te spelen. Zo hebben we die kinderen gelijkwaardigheid met andere delen in het Koninkrijk gegeven en een plek waarin ze op hun eigen manier zichzelf kunnen ontdekken.”

De collectieve kracht in de samenleving

Een rode draad in het leven van Ensberg-Kleijkers is verbinding. “Hoe je het ook bekijkt, mensen zijn sociale dieren. En daar waar je individuele vrijheid geniet heb je ook de vrijheid met elkaar iets moois te maken van het leven. Ik vind die balans tussen het sociale en liberale belangrijk. Ik geloof dat de mens een grotere taak heeft dan hedonistisch voor zichzelf te leven. Iedereen heeft ook de

verantwoordelijkheid te leven voor de planeet.” Hij volgde Jan Peter Balkenende op als voorzitter van de Stichting Maatschappelijke Alliantie waarin bedrijfsleven, filantropie en overheid elkaar versterken rondom opgaven waar collectieve kracht nodig is. Allianties die samen met de doelgroep werken aan innovatieve, schaalbare oplossingen en aanbevelingen voor systeemverandering. “Een concreet voorbeeld is de onderwijs-alliantie waar bedrijven als de ING en Deloitte samenwerken met schoolbesturen en vrijwilligersorganisaties, zoals Jantje Beton, om te zorgen dat kinderen echt dezelfde kansen krijgen en die goede start voor de rest van hun leven kunnen maken.”

Die verbindende houding is belangrijk voor ons land en de kracht van D66. “Het helpt niet om taal uit te slaan die niet verbindend is. De reden dat D66 zo goed als uitgesloten is in 12 provincies is daar ook het gevolg van. Heel stevig op 2030 inzetten en een partij als BBB op voorhand al uitsluiten, helpt niet. We moeten er samen uitkomen en fors inzetten op de onderliggende waarden. Ik hoor hardwerkende biologische boeren zeggen dat D66 er niet voor hen is. GroenLinks wel. GroenLinks was voorheen dogmatisch en D66 pragmatisch, maar de rollen lijken omgedraaid.”

Ensberg-Kleijkers was formateur voor het college van B&W in Culemborg. Als ambassadeur van Het Nederlands Genootschap van Kinderburgemeesters (NGKb) zorgde hij ervoor dat de stem van het kind gehoord werd in de stad. Elk hoofdstuk van het bestuursakkoord begint met uitspraken van kinderen. “We zijn dienstbaar aan de kinderen voor de toekomst van onze stad en van ons land. Dat moet centraal staan in ons denken over de samenleving.” ■

Dave Ensberg-Kleijkers
29.03.1984

2002-2005
Universiteit Leiden
Bachelor | Bestuurskunde en Politicologie

2006-2008
Universiteit Leiden
Master | Management van de Publieke Sector

2006-2009
Analist PWC

2010-2012
adviseur Overheid en Organisatie
Twynstra Gudde

2012-2013
Strategisch adviseur
Kwaliteitsaanpak Basisonderwijs Amsterdam

2013-2015
Bestuurssecretaris Onderwijsgroep Buitengewoon

2015-2019
Voorzitter college van bestuur
Stichting Bijzonderwijs

2019-heden
Bestuursvoorzitter Vereniging LOS

2019-heden
directeur - bestuurder
Jantje Beton

DE TOEKOMST VAN DEMOCRATIE

Wat hebben oude kleding, ingehaalde technologie en democratische vernieuwing met elkaar gemeen? Onder jongeren beleven ze alle drie een hergeboorte als retro. Of het nu om wijde broekspijpen, platenspelers of steun voor de republiek gaat, jongeren kunnen er geen genoeg van krijgen. Hoog tijd dus voor D66 om het appèl weer uit de mottenballen te halen en te durven dromen van een democratischer toekomst.

Maar hoe ziet die toekomst er uit? Als het aan de Jonge Democraten ligt gaan we alle hoofden van de uitvoerende macht verkiezen: de burge-meester, de dijkgraaf en ja, ook de premier. De Eerste Kamer schaffen we af en vervangen we door een constitutioneel hof, terwijl de Tweede Kamer wordt uitgebreid naar 250 zetels met meer ondersteuning. Om burgers en jongeren beter te betrekken gaan we referenda en burgerfora invoeren, de minimale stemleeftijd verlagen naar 16 jaar en als parel in de kroon de monarchie afschaffen.

Dit moet niet omdat het retro is, maar omdat het noodzakelijk is. De democratie verliest aan vertrouwen door onder andere lange formaties, moddergooien, desinformatie, bestuurlijke missers die schandaal na schandaal veroorzaken en politieke onwil om crises snel aan te pakken. Burgers, en vooral jongeren, voelen zich niet meer gehoord door de politiek, en eisen daardoor steeds minder hun plek aan tafel op. Om de

democratie te redden moeten we bereid zijn het systeem flink op de schop te nemen.

En met flink bedoel ik ook echt flink: er zijn geen heilige huisjes, zelfs niet als dat huis koninklijk is. Op het congres in Amsterdam hebben we beargumenteerd dat de monarchie met erfopvolging ondemocratisch en archaïsch is, los van de inperkingen in keuzevrijheid van eenieder die in deze gouden kooi opgehokt zit. Helaas, een meerderheid op het congres was het niet met ons eens: de koningshuis-motie werd met 290 stemmen tegen en 239 voor verworpen.

Ondanks deze domper hebben we als Jonge Democraten ons doel wel bereikt: voor het eerst in tijden ging het congres weer over democratische hervorming. Zo werd een andere motie van de JD over de verlaging van de stemleeftijd naar 16 met overweldigende meerderheid aangenomen, en liep iedereen met ons Nieuw Democratisch Appèl rond.

Kortom, de toekomst heeft democratische vernieuwing nodig, en het is aan ons als democraten om het gesprek hierover met elkaar aan te gaan. Welke staatsvorm willen we? Wat is de toekomst voor eeuwenoude instituten? Wie mag er meepraten? Wij hebben als jongeren het openings-schot gelost. Laten we samen de rest van het gesprek voeren. ■

Kalle Duvekot, landelijk voorzitter onge Democraten (JD). De JD is een onafhankelijke groep politieke jongeren die zich binnen en buiten D66 inzetten om kansen voor jongeren te realiseren en te garanderen: jongedemocraten.nl

Steeds als crisis uitbreekt in Europa, gaat het publieke debat al snel over het bestaan en voortbestaan van de Europese Unie. Dat was zo bij de eurocrisis, de financiële en de economische crisis, de Europese vluchtelingen crisis, de Brexit en bij de uitbraak van COVID-19.

Een Europese crisis vormt aanleiding om de noodzaak van een federaal Europa van de daken te roepen of juist om een terugkeer naar de natiestaat te verkondigen. Het is een opvallend fenomeen, want zelden lokt een nationale crisis dat debat uit. Niemand die zegt dat de stikstofcrisis het voortbestaan van het Nederlandse staatsbestel bedreigt.

In de praktijk zijn crises momenten waarop niet het bestaan van de Europese Unie als politiek bestel maar haar functioneren verandert. De exit van Groot-Brittannië had geen volgende exits tot gevolg; wel moest onder meer de Nederlandse regering op zoek naar nieuwe bondgenoten bij Europese onderhandelingen. Meer recentelijk, toen mensen op de vlucht sloegen uit Oekraïne, heeft de Europese Unie laten zien dat zij in staat is tot ander opvangbeleid.

Europa als economisch project

In de oorspronkelijke, Griekse betekenis van het woord, is een crisis een kantelpunt. Als we vanuit dit perspectief naar de recente geschiedenis kijken, dan zien we dat vijftien jaar geleden zo'n kantelpunt plaatsvond.¹

Vanaf eind jaren tachtig won de overtuiging terrein dat een zo open en vrij mogelijke markt zou zorgen voor de meeste welvaart voor iedereen. 'Project Europa'² werd primair een streven naar de afwezigheid van interne Europese grenzen – en dan vooral van economische grenzen als handelsbarrières en grenzen voor burgers als consumenten en werknemers. In de aanloop naar de invoering van de euro verdwenen ook barrières voor het verkeer van geld en kapitaal. De val van de Muur in 1989 en van de Sovjet-Unie in 1991 waren een overwinning van de democratie én van de vrije markt. De meeste landen in Midden- en Oost-Europa implementeerden een ingrijpende agenda van deregulering, privatisering en open markten. Velen zagen de uitbreiding van de Europese Unie vooral als economisch project. Als verschillende banken eind jaren 2000 aan de rand van de afgrond komen te staan, wordt voor het eerst echt duidelijk wat de kwetsbaarheden zijn van een open, gede-reguleerde en internationale markt. Om te voldoen aan de Europese begrotingsregels of harde voorwaarden op noodleningen, voeren overheden zulke grote bezuinigingen door dat de sociale gevolgen zich tot vandaag laten voelen. Het is niet verbazingwekkend dat vervolgens in verschillende landen Eurosceptische, populistische partijen verkiezingswinsten boeken.

Tegelijkertijd zijn sinds eind jaren 2000 de geopolitieke verhoudingen gekanteld. In 2008 neemt Rusland met geweld twee Georgische provincies in, in 2014 de Oekraïense Krim en op 24 februari 2022 valt Rusland grootschalig Oekraïne aan. Het idee dat economische belangen een garantie voor politieke vriendschap zouden

bieden, blijkt ronduit naïef. Ook de veronderstelling dat economische integratie de democratie veilig kan stellen, blijkt vals. Vanaf 2010 begint Viktor Orbán aan de afbraak van Hongaarse democratie. Vanaf 2015 volgt de Poolse regering.

Een Europa dat beschermt

Het is tegen deze achtergrond dat een nieuwe overtuiging voor Europese integratie ontstaat: dat van een Europa dat beschermt. 'Une Europe qui s'unit pour protéger', 'een Europa dat samenkomt om te beschermen', in de woorden van de Franse president Emmanuel Macron uit 2017. Het Europees Herstelfonds uit de coronacrisis, de gezamenlijke gasvoorraden, de inkoop van munitie voor Oekraïne; het zijn voorbeelden van een Unie die verantwoordelijk is geworden voor een breder publiek belang.³

Hoe geven we die bescherming invulling? Bescherming voor wie, en waartegen? Van de Democraten vergt dat een politiek gericht niet zozeer op het bestaan van de Europese Unie, maar op haar functioneren als politiek bestel. Geen strijd vóór of tégen of Europa, maar een ideeënstrijd over de richting en inrichting van de Europese Unie.

Europa als economisch project heeft niet voor iedereen gewerkt. Als een Europa dat beschermt dat wel wil doen, zou haar aandacht moeten liggen bij de bescherming van mensen. Bij mensen die op vlucht zijn, meer dan bij de versterking van grenzen. Bij de belangen van de jonge generatie waar het gaat om klimaat en digitalisering, meer dan bij de grote industrie en Big Tech. Bij de sociale bescherming van mensen naar wie de economische winst van de gemeenschappelijke markt niet automatisch is 'doorgesijpeld', meer dan bij hen die die maar al te goed weten op te strijken. Bij de democratische vrijheden van mensen, meer dan bij lidstaten die deze met voeten treden. Hoe we voor zulke Europese publieke goederen gaan betalen? Een Europese belasting op multinationals en een Europese belasting op de allerhoogste vermogens zouden eerste stappen zijn. Het ligt voor de hand om zulke belastingen Europees vorm te geven, niet alleen omdat kapitaal en hoofdkantoren eenvoudig verhuizen, maar ook omdat het rechtvaardig is om hen die het meest profiteren van de gemeenschappelijke markt daar een bijdrage aan te laten leveren. Dat verlegt bovendien de focus van solidariteit tussen lidstaten naar solidariteit tussen Europeanen. ■

1. Luister hierover naar Timothy Garton Ash in de podcast *the Good Fight*, met Yascha Mounk (22 april 2023)

2. Lees hierover Kiran Patel (2020) *Project Europe: A History*, Oxford University Press.

3. Lees over de pandemie Luuk van Middelaar (2021) *Een Europees pandemonium: Kwetsbaarheid en politieke kracht*, Historische Uitgeverij.

Samira Rafaela: “Een historische dag, de laatste handtekeningen zijn geplaatst en dat betekent dat de lidstaten aan zet zijn om deze nieuwe wet te implementeren. Twee jaar heb ik en mijn team hieraan gewerkt met als resultaat dat deze wet ervoor gaat zorgen dat vrouwen eerlijk worden beloond. Hoewel het recht op gelijke behandeling altijd al bestond, werd het helaas niet altijd nageleefd. Bedrijven worden nu gedwongen om hun verantwoordelijkheid te nemen.”

tekst **Ben Ahmed**
foto **Jeroen Mooijman**

Lidstaten aan zet

WETGEVING

De nieuwe wet Loontransparantie is op 10 mei jl. ondertekend. Europarlementariër Samira Rafaela heeft deze nieuwe wet namens het Europees Parlement uit onderhandeld. Samen met de voorzitter van het Europees Parlement en de Zweedse minister van Buitenlandse Zaken is de nieuwe Europese richtlijn Loontransparantie opgenomen in de officiële Europese wetgeving. Lidstaten hebben nu maximaal drie jaar de tijd om uitvoering te geven aan de nieuwe wet.

Recht op informatie

En dat is hard nodig. De aanhoudende gender-loonkloof in Europa blijft gemiddeld hangen op 13%. Zonder nieuwe bindende maatregelen wordt deze kloof uiteindelijk pas in 2086 gecorrigeerd. Met deze nieuwe wet hebben alle werknemers het recht op informatie. Dat betekent dat werknemers informatie mogen opvragen bij hun werkgever over het gemiddelde salarisniveau van hun functie, en uitleg ontvangen over de bepaling. Kandidaten in de laatste fase van sollicitatierondes krijgen deze informatie ook. Werkgevers mogen geen clausules over geheimhouding van salaris in contracten opnemen, en je mag ook niet meer worden gevraagd naar je vorige salaris. Aanvullend wordt er bij vacatureteksten

en functietitels goed gekeken of deze neutraal worden opgeschreven om het sollicitatieproces zo inclusief mogelijk in te richten. De bewijslast ligt voortaan ook bij de werkgevers, en niet meer bij de werknemer.

100+ werknemers

Daarnaast moeten bedrijven met meer dan 100 werknemers voortaan ook rapporteren over de gender loonkloof binnen hun bedrijf. Bedrijven met meer dan 250 werknemers doen dit ieder jaar. Bedrijven met minder werknemers doen dit om de drie jaar. Wanneer er een loonkloof van 5% of meer wordt gevonden, moeten bedrijven correctieve maatregelen nemen om deze kloof te dichten. Lidstaten kunnen boetes uitspreken aan bedrijven die deze regels overtreden.

Intersectionaliteit

In deze wet wordt voor het eerst in Europese wetgeving referentie gemaakt naar intersectionele discriminatie, en mag de rechter dit als verzwarende factor meenemen bij loon-discriminatiezaken. Ook worden non-binaire mensen voor het eerst expliciet meegenomen in de wet. ■

Samira Rafaela (1989) is sinds juli 2019 lid van het Europees Parlement namens D66. In haar werk bij de Nationale Politie, de gemeente Amsterdam én bij haar activiteiten voor D66 en de JD hield zij zich al bezig met inclusie en participatie. In het Europees Parlement heeft ze zitting in de commissies internationale handel, rechten van de vrouw, mensenrechten, gendergelijkheid, sociale zaken en werkgelegenheid.

Rafaela is hoofd-onderhandelaar voor het nieuwe anti-dwangarbeid instrument. Als coördinator internationale handel is ze verantwoordelijk voor alle handelsdossiers van Renew Europa. Ze is covoorzitter van de Antiracisme en Diversiteit werkgroep. Ze focust zich momenteel ook op de rechtvaardige klimaattransitie als mede-oprichter van de New Green Deal interparlementaire werkgroep.

STEMMING IN STOCKHOLM

Het is net na tweeën op een zaterdagmiddag in mei. Buiten schittert Stockholm in de zon. Binnen is de koffie koud en pikzwart, de zaal benauwd, de stoelen net te klein voor lange Hollandse benen. Hier gebeurt het.

Vertegenwoordigers van liberaal-democratische partijen uit heel Europa hebben de hele ochtend gedebatteerd over congresmoties. Sommigen met kleine oogjes en pipse gezichten. Nieuwe politieke vriendschappen zijn de avond tevoren na Eurocommissaris Vestagers officiële opening bezegeld in Stockholmse cafés.

D66 is sterk aanwezig, moet ook de concurrerende Nederlandse delegatie van de VVD met enige jaloezie constateren. Minister van Defensie Kajsa Ollongren op het podium, Kamerleden in subsessies, Europarlementariërs als vissen in het water, bestuursleden in bilateralen, betrokken leden als cruciale aanjagers. Allen benutten alle uren en ontmoetingen ter bevordering van onze continu afgestemde strategie en agenda.

Wij zijn er niet zomaar. Wij hebben een doel. Wij willen de Europese democratie versterken door het aanwijzen van één liberale kandidaat voor het presidentschap van de Europese Commissie. Daar hebben

we een resolutie voor. De kern: weg met de schimmige machinaties die de EU-democratie in de kiem smoren en dus weg met de verwarring die de liberale partijfamilie zelf heeft gezaaid door het ontbreken van één duidelijke lijsttrekker. Waarom zijn we anders Europese liberaal-democraten?

Met de speciale videoboodschap van Zelenski vers in het geheugen – zijn partij, Servant of the People, behoort tot onze politieke familie – opent voorzitter Lousewies van der Laan de beraadslagingen over de D66-resolutie die inmiddels door het congrescentrum gonst.

Sophie in 't Veld loopt naar de microfoon. En nu betaalt het werk in de wandelgangen zich uit: één voor één staan onze Europese partijgenoten uit noord, zuid, west en oost op om ons voorstel kracht bij te zetten. De laatste scepticus uit behoudende kring wordt vakkundig ingekapseld aan de congresmicrofoon. Het komt tot een stemming. Voor: een golf aan handen. De tegenstemmen hoeven niet eens meer te worden geteld. ■

Felix Klos,
Speciaal Adviseur EU,
Strategie & Beleid

D66 Internationaal appt met een democraat in het buitenland.
Deze editie: Israfil Özkan in Turkije. Israfil is de directeur van de Freedom Research Association, een organisatie waarmee D66 de afgelopen jaren heeft samengewerkt aan democratiseringsprojecten.

tekst **Vita Verheij**

Vita: Hallo Israfil! Turkije is zowel politiek als maatschappelijk veel in het nieuws. Iedereen is in de ban van de recente verkiezingen, welk gevoel heerste er onder de Turkse bevolking in aanloop naar deze verkiezingen?

Israfil: De politiek leefde op straat. In Turkije is het volstrekt gebruikelijk om de politiek op de voet te volgen, zo is het opkomstpercentage bij verkiezingen ook gemiddeld boven de 80%. Dit komt voornamelijk omdat er veel op het spel stond. Sinds Erdogan in 2014 aan de macht kwam, zien we hoe Turkije steeds meer in een autocratisch regime belandt. Daarom was deze verkiezing zo voelbaar in de samenleving.

Vita: In Nederland kijken wij inmiddels terug op onze campagne voor de afgelopen provinciale statenverkiezingen. Hoe werd er campagne gevoerd in Turkije?

Israfil: Kandidaatsleden spreken je aan in de supermarkt, bij de kapper en in je lokale café. Turkse politici zijn expert als het aankomt op het laten horen van een politiek geluid. Daardoor krijgt politiek een gezicht en gaat het onderling ook al snel leven. Het maakt niet uit of je in gesprek bent met je vrienden, familie of collega's, één onderwerp staat centraal: de politiek.

Vita: Je vertelt dat met de komst van Erdogan de democratie van Turkije het steeds moeilijker krijgt. Hoe ervaar jij dat vanuit jouw functie bij Freedom Research Association?

Israfil: Democratische vrijheden worden ingeperkt en we verliezen onze verbintenis met Europa. Onafhankelijke media staan hevig onder druk, journalisten met kritiek op Erdogan

of de overheid riskeren een gevangenisstraf en al meer dan honderd nieuwsvoorzieningen hebben hun deuren moeten sluiten. Als FRA lijden wij ook onder deze ondemocratische wetgeving.

Vita: Ik kan mij voorstellen dat de uitkomst van de afgelopen verkiezingen als een teleurstelling voelt. Hoe kijk je aan tegen de winst van Erdogan?

Israfil: Ik was inderdaad teleurgesteld. De oppositie had een sterke boodschap die veel, voornamelijk jonge, Turkse burgers aansprak. Oppositieleider Kemal Kılıçdaroglu voerde campagne voor een inclusiever en democratischer Turkije, ondersteund door een coalitie van politici met uiteenlopende religieuze en ideologische achtergronden. Het is jammer om te zien dat dit niet het gewenste resultaat heeft opgeleverd. Desondanks zie ik ook de positieve kant van dit verhaal.

Vita: Goed om te horen dat jullie niet bij de pakken neerzitten. Hoe zou je die positieve kant beschrijven?

Israfil: Het waren spannende verkiezingen, waar het bij allebei de rondes om marginale verschillen ging. Erdogan is dan misschien met de winst naar huis gegaan, maar bijna de helft van de Turkse stemmers staat niet achter zijn beleid. Dat biedt perspectief voor de aankomende lokale verkiezingen. De uitdaging is moeilijker, maar niet onmogelijk geworden. Je inzetten voor het een betere toekomst is nooit makkelijk geweest, en deze verkiezingsuitkomst is slechts een van de vele tegenslagen. Wij blijven hoopvol.

LUSTRUM

15 jaar Route66

Al 15 jaar is Route66 – niet te verwarren met de legendarische autosnelweg van weleer in de VS – een begrip binnen D66. Een inspirerend politiek programma georganiseerd voor en door jonge D66’ers. Heel serieus natuurlijk, maar als de alumni na twee jaar afscheid nemen blijkt ook de sociale meerwaarde: “mensen missen het écht, de gezelligheid op de themadagen”, aldus voorzitter Gerben Hiemstra. *Democraat* sprak met hem ter ere van het derde lustrum.

tekst **Bas Knijf**

foto's **Archief Route66**

Route66 is een 2-jarig verdieping- en ontwikkelprogramma van maandelijkse themadagen aangevuld met drie weekenden, waaronder een internationaal werkbezoek. Zo’n 40 enthousiaste partijgenoten van 25 tot 33 jaar trekken het land in, houden een debat of bedenken creatieve oplossingen voor maatschappelijke problemen. Regelmatig schuiven hierbij gerenommeerde experts en politici aan. Jaarlijks is er plek voor ongeveer 20 nieuwe deelnemers. Een deel van de zittende ‘eerstejaars’ vormt in hun tweede jaar het nieuwe bestuur.

Brede vertegenwoordiging

Bij de samenstelling van de groep Routers is veel aandacht voor diversiteit. “Als je het vergelijkt met de algemene populatie binnen D66 hebben we een diverse groep samengesteld in de breedste zin van het woord. We

kijken naar beroep, opleidingsniveau en regionale spreiding: zo zijn we in het bijzonder op zoek naar praktisch geschoolde mensen of mensen met beroepen die we minder vaak zien onder D66’ers. Daarnaast moeten alle provincies goed zijn vertegenwoordigd en selecteren we op persoonlijkheid. Om dit mogelijk te maken vragen we aspirant deelnemers een motivatiebrief te schrijven, of bijvoorbeeld een creatieve opdracht te doen. Bij succes volgt een selectiedag. Leuk detail: de huidige eerstejaars zijn ieder jaar vrij om te bepalen hoe het nieuwe selectieproces eruit komt te zien.” Het programma is populair: jaarlijks zijn er veel meer aanmeldingen dan beschikbare plekken. “Door de diversiteitscriteria vallen hele goede Routers soms buiten de boot. Iedere nieuwe commissie die gaat selecteren legt bovendien de nadruk op andere aspecten. Dan is het leuk om te zien dat mensen zich soms wel drie jaar aanmelden en het uiteindelijk tóch worden.”

Gast sprekers en paneldiscussies

Een typische thema-zaterdag vindt plaats op locatie. Daarbij mijdt Route66 de moeilijke thema’s niet: “we zijn op een boerenbedrijf geweest om de andere kant van de stikstofproblematiek te zien en spraken daar met mensen die niet D66-gezind waren. Ook zijn we voor het thema schuldenproblematiek met een deurwaarder in gesprek gegaan. Voor veel partijleden gelukkig onbekend terrein. In ons gemêleerde gezelschap bleek het voor sommigen, vanuit persoonlijke ervaring, echter een zwaar thema. Ik kan alle D66-ers alleen maar aanraden: ga het land in en doe zulke maatschappelijke activiteiten, want je leert er zo verschrikkelijk veel van. Tussen de paneldiscussies en interessante gastsprekers is er ook ruimte voor het sociale aspect. “De dag begint uiteraard met koffie en daarnaast lunchen we samen. Het diner is vrijblijvend – het zijn intensieve dagen waarin je veel indrukken opdoet, voor sommige deelnemers is

“Leuk detail: de huidige eerstejaars zijn ieder jaar vrij om te bepalen hoe het nieuwe selectieproces eruit komt te zien”

het dan genoeg. Maar niet zelden komt er ‘s avonds nog een dansje bij kijken!” Naast de themadagen op zaterdag zijn er ook Route-weekenden. “Recent was dat een werkbezoek aan Brussel, het politieke hart van Europa. Daarna gingen we door naar Parijs, waar we spraken met een lobbyorganisatie. Zij financieren startups die werken aan gekweekt vlees. Sommige Europese landen zijn erg conservatief op het gebied van gekweekt vlees om zo boeren in eigen land te beschermen. Kortom een zeer interessante buitenlandreis.”

Alumni

Ook is er een vaardigheden weekend, met coaching op debatteren of een mediatraining. Toch is het opleiden van politici geen doel op zich, aldus Hiemstra: “je hoeft ook geen politieke junk te zijn om deel te nemen aan Route. Sommige deelnemers komen er door het programma achter dat ze geen politieke functie ambiëren, maar dan zie je ze vaak nog wel achter de schermen in besturen en commissies. Qua alumni is de groep dan ook zeer divers. Naast lokaal en regionaal talent, denk aan wethouders van grote steden, is ook fractievoorzitter in de Eerste Kamer Annelien Bredenoord een oud deelnemer van het eerste uur.”

Het programma blijkt een aanjager te zijn voor veel oud deelnemers: zij blijven vaak actief voor de partij. Hiemstra is enthousiast over Route als springplank binnen D66: “op de eerste plaats leer je veel mensen kennen. De politiek komt gewoon veel dichterbij. Je spreekt makkelijker mensen aan op een congres of wordt door een Kamerlid gevraagd om input. Alumni schrijven ook actief mee aan moties of verkiezingsprogramma’s. Het is een hele mooie proefvijver waar je gewoon fouten mag maken en lekker kunt ondernemen.”

Ook aanmelden?

Zelf zwaait Gerben in december dit jaar af, waarna in januari ook weer een nieuwe lichting start. Ben je enthousiast geworden? In oktober kan je je aanmelden. Daarnaast zal er op 9 september een alumni event zijn voor alle Routers die de afgelopen 15 jaar hebben deelgenomen aan dit mooie verdiepingsprogramma. ■

Route66

Route66 is een tweejarig talentontwikkelingsprogramma. Elk jaar ronden 20 ‘Routers’ het traject af en stromen 20 nieuwe deelnemers met uiteenlopende achtergronden in. Het programma richt zich op D66-leden tussen de 25 en 33 jaar. Inschrijving voor de nieuwe lichting (2024-2025) sluit in het najaar. Houd de website in de gaten voor de deadlines & details: route66.d66.nl

INTERVIEW

De benoeming van **Robbert Dijkgraaf (1960)** als minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kabinet Rutte IV is door velen ‘opvallend’ genoemd. Een voor D66 succesvolle transfer van een alom gerespecteerde natuurkundige die voor zijn benoeming in het ‘penthouse van de ivoren toren’ van de wetenschap zat: hij was directeur van het Institute for Advanced Study in Princeton. Onderzoeker, leermeester, bestuurder, vader, verteller, kunstenaar, presentator en inspirator. Wat drijft Robbert Dijkgraaf?

De beste vorm van jezelf

tekst **Jan Vincent Meertens**

foto's **Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap**

Door zijn televisiecolleges die rechtstreeks vanuit de Westergasfabriek werden uitgezonden was Dijkgraaf destijds al een bekende Nederlander. Hij maakte thema's zoals de oerknal, het allerkleinste, Einstein, het oneindige en zwarte gaten toegankelijk voor het grote publiek en deelde daarmee zijn enorme interesse om meer van de wereld te begrijpen. “Ik ben een intens nieuwsgierig persoon. De superkrachten die ieder mens heeft en die ik altijd probeer te gebruiken zijn nieuwsgierigheid en verbeelding.” Zo studeerde hij Natuurkunde maar was hij ook student aan de kunstacademie. “Ik ben mijn hele leven lang geïnteresseerd om meer van de wereld te begrijpen, van de patronen daarachter. Ik heb een grote liefde voor het onderwijs, eigenlijk alles wat met kennis en cultuur te maken heeft.” Op de kunstacademie werd Dijkgraaf aangespoord “uit zijn groef te komen”. Dat was

voor hem een grote eyeopener, “dat je mensen actief kan stimuleren om ook echt andere dingen te doen. Dat dat uiteindelijk zo enorm verrijkend is...”

“Er zijn veel raakvlakken tussen de wetenschap en de kunst. De essentie is het onderzoekende. Zowel de wetenschap als de kunst gaat over hetgeen er nog niet is. Je wordt in de kunst geconfronteerd met de oneindigheid aan mogelijkheden. In de wetenschap is dat net zo. We associëren de wetenschap met kennis, met feiten, met onderzoek, maar de wetenschap als actieve discipline gaat over die grote zee van onbekendheid die voor je ligt. De grootste taak van de wetenschapper is je te verzoenen met die onwetendheid. De echte overeenstemming tussen kunst en wetenschap zit niet aan de buitenkant, in musea en laboratoria, maar aan de binnenkant. Het zoekende, het verkennende, de sprong in het diepe. Het falen ook! Het meeste wat je maakt of bedenkt is niet goed. Daar hoort dus durf bij. Die superkrachten van nieuwsgierigheid en verbeelding duwen je het onbekende in.”

Minister Robbert Dijkgraaf op werkbezoeken in het onderwijs.

“Ik ben een intens nieuwsgierig persoon. De superkrachten die ieder mens heeft en die ik altijd probeer te gebruiken zijn nieuwsgierigheid en verbeelding.”

“Zowel de wetenschap als de kunst gaat over hetgeen er nog niet is.”

Luisteren naar de mensen

Kunst raakt vaak emotioneel, maar de wetenschap is erg verzakelijkt, vindt Dijkgraaf. Het staat verder af van de mensen. Hij voelt dat de kloof tussen wetenschap en de samenleving verkleind kan worden. “Niet met die formules. Misschien wel in de verbeelding daarvan. En dan ga je naar de kern van de nieuwsgierigheid die ieder mens heeft. Dan zit er ook een heel emotionele component in. We hebben heel erg nodig dat die werelden weer dichterbij elkaar komen.” Niet alleen door uit te leggen hoe het allemaal zit, maar ook door te luisteren. “Je begint waar iemand zit en het is dan de kunst om die persoon stap voor stap mee te nemen naar dat verhaal dat je uiteindelijk wilt vertellen. Het is niet zenden, maar juist mensen meenemen. Dat pad begint bij iedereen op een andere plek. We moeten oog hebben op die enorme diversiteit in de kennisbasis van de samenleving.”

Nobelprijswinnaar Gerard 't Hooft was een belangrijk leermeester voor Dijkgraaf. “Hij zei tegen me: Robbert, je mag doen wat je wil, zolang je maar niet doet wat ik doe. Ik ga het bos inlopen en heb geen idee waar ik uitkom. Je moet niet achter me aanlopen. Zoek je eigen pad, luister naar je eigen stem. Dat is het omgekeerde van wat je verwacht bij een leermeester. Maar het was een enorme inspiratie. Hij gaf me een heel groot geschenk: de vrijheid. Uiteindelijk moet iedereen de beste vorm van zichzelf worden, dat is mijn ideaal. Ik heb altijd geprobeerd die les van mijn leermeester, op mijn eigen manier, door te geven aan mijn studenten en natuurlijk aan mijn drie kinderen.”

Overtuigingen

Een van die kinderen is Charlotte, die als baby ernstig ziek werd. Dijkgraaf en zijn echtgenote, Pia de Jong, moesten vrezzen voor haar leven. De ziekte was zo zeldzaam dat hen niets anders restte dan de ziekte “gewoon aan te kijken”. Alles wat eraan gedaan kon worden was een pad dat nergens toe zou leiden. “Op een gekke manier was die onwetendheid de plek waar onze hoop zat.” Het geloof bood hem indertijd weinig houvast. “Nee, ik ben niet een gelovig mens. Maar als ik zeg: ik ben een optimist, dan is dat ook een geloof. Het geloof dat wij uiteindelijk in staat zijn,

als samenleving, ons continu te verbeteren. Maar dat is geen waarheid. Je kunt een paar stippen zetten en daar een lijn door trekken, maar op een gegeven moment wordt het een stippellijn. En die stippellijn heeft te maken met jouw innerlijke overtuigingen.” Zijn overtuigingen komen bij elkaar in waarden waar D66 voor staat. “Een is de enorme potentie die in mensen zit. En dat is een belangrijke sleutel tot die liberale boodschap: voel je vrij je eigen pad te kiezen. De tweede is de sociale gedachte dat dit voor iedereen geldt. Dat is totaal geen vanzelfsprekendheid en nog altijd een radicale gedachte.”

Nuchtere Nederlander

Na jaren aan de wereldtop in het onderwijs te hebben gestaan, kwam Dijkgraaf terug naar Nederland om voor D66 minister van onderwijs te worden. “Naast de overtuigingen die ik met D66 deel, zie ik D66 natuurlijk als de onderwijspartij. Ik ben al mijn hele leven in het onderwijs, dus dat is een natuurlijke verbintenis.” De onderwijscultuur in Nederland past hem beter dan die van Amerika, waar hij altijd “een nuchtere Nederlander” is geweest. Vanuit de overtuiging dat je van iedereen een succes, langs de eigen weg, moet willen maken vindt hij het fundamenteel verkeerd om van het leven een afvalrace naar de top te maken. “Ik ben heel trots op wat er in de Nederlandse wetenschap gebeurt zonder dat we zo’n overdreven competitie-element hebben. Ik zie namelijk ook de nadelen van zo’n competitieve cultuur. In Amerika heb je misschien wel het beste van de wereld, maar ook het slechtste, soms letterlijk een paar kilometer van elkaar vandaan. Dus wat is de prijs die je als samenleving betaalt als je ideale omstandigheden aanbiedt aan een heel kleine groep?”

Een waaier aan mogelijkheden

“We hebben juist alle vormen en talenten hard nodig. Mbo’ers staan echt aan de lat en verdienen de waardering die hen zo toekomt. We gaan nooit naar een samenleving waar iedereen ‘bovengemiddeld’ is, maar ik vind het fundamenteel dat iedereen even waardevol is in de samenleving.” Dijkgraaf streeft ernaar dat we ophouden met spreken over ‘lager’ en ‘hoger’ onderwijs en dat het mbo op dezelfde manier wordt ondersteund als ieder ander onderwijspad.

Ook door bedrijven, studentenverenigingen en gemeenten. Dat het goed aansluit op de arbeidsmarkt en dat stagediscriminatie wordt tegengegaan. Hij spreekt graag over een waaier aan mogelijkheden. “De waaier heeft twee dimensies. De richting en de afstand. Niet hoog of laag, maar de volle breedte. Dat geeft ook ademruimte voor de samenleving.” Bij de grote maatschappelijke opgaven waar Nederland voor staat, zoals de energietransitie, de woningmarkt, natuurherstel en de zorg, dan denken we aan beleid, aan geld, aan technologie. “Maar het begint en eindigt met mensen. Het mbo heeft daarin een sleutelrol. De vraag naar vakmensen is en blijft de komende jaren heel groot.”

Liever expansie dan inclusie

Dijkgraaf is ook coördinerend minister van Emancipatie en speelt een sleutelrol in het uitdragen van het D66 ideaal van een land waar

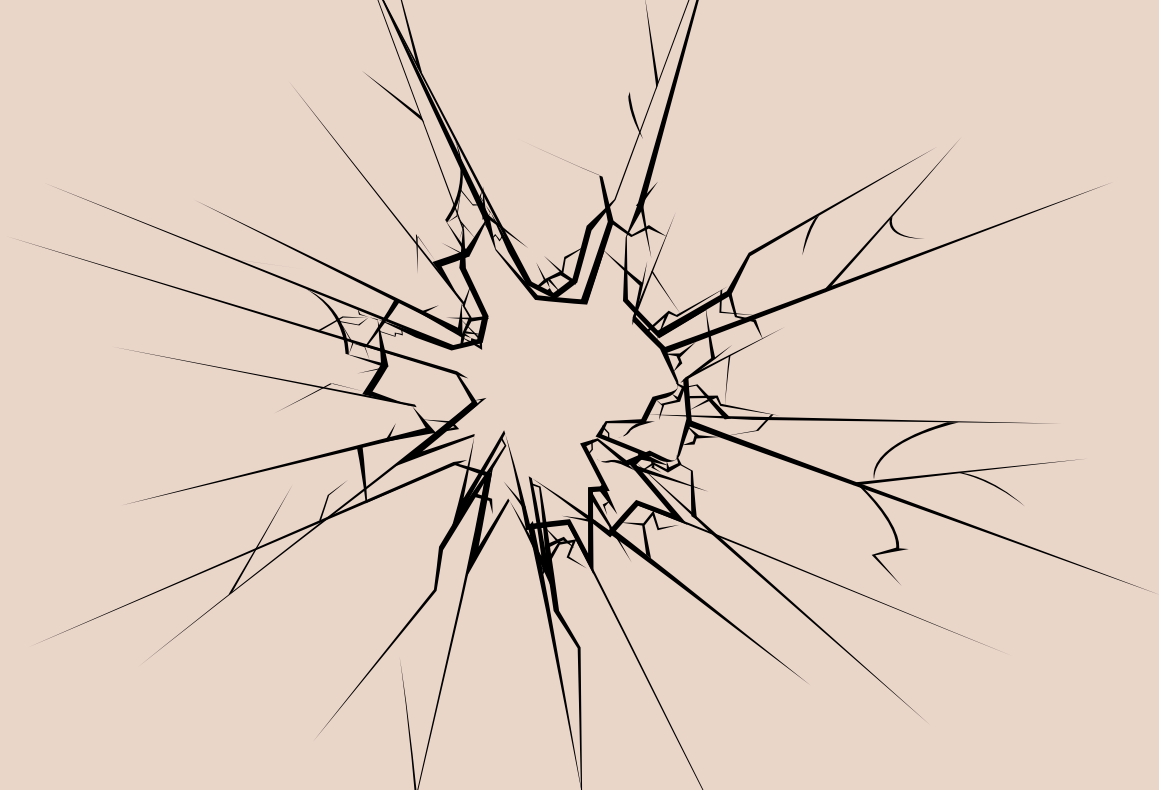
we iedereen vrijlaten, maar niemand laten vallen. “De discussie rondom diversiteit gaat over de eigenheid van mensen. Mensen voelen zich persoonlijk aangesproken. Het gaat vaak over onszelf. Dat roept een hoop emoties op. Ik heb geleerd dat mensen aanspreken in een passende taal, en met aandacht en respect voor waar zij zich bevinden, ook de meest effectieve manier is om die, in mijn ogen uiteindelijk onvermijdelijke verandering, door te zetten. Het helpt in een discussie zoals rond lhbtq+ om samen in gesprek te gaan vanuit een gemeenschappelijke waarde, naastenliefde bijvoorbeeld.” Dijkgraaf spreekt liever over expansie dan inclusie. “Bij inclusie moeten groepen zich vaak in de bestaande samenleving invlechten, maar bij expansie verandert de samenleving zelf. De samenleving schept ruimte voor ondervertegenwoordigde en achtergestelde groeperingen.” ■

Scan de code en lees online het volledige interview.

INTERVIEW

Crasht de Democratie?

Begin dit jaar verscheen ‘De democratie crasht’ van oud Tweede Kamerlid, Kees Verhoeven. Het boek is een succes en tussen alle lezingen en interviews door spreek ik Kees op een vrijdagmiddag in Amersfoort. Uiteraard is de eerste vraag hoe hij ertoe kwam om het boek te schrijven.

tekst **Stephan van Heusden**

“Ik kwam dertien jaar geleden in de Tweede Kamer en heb me toen sterk ingezet op het onderwerp digitalisering. Ik was betrokken bij de Wet Gegevensverwerking door Samenwerkingsverbanden (WGS), de ‘sleepwet’. De Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (WIV) en de ‘hackwet’, de Wet computercriminaliteit. Allemaal wetten met goede doelen zoals bestrijding van fraude en crimineel gedrag maar met wat mij betreft

disproportionele en risicovolle middelen en onvoldoende controle op uitvoering en naleving. Digitalisering is een prachtig onderwerp maar kreeg onvoldoende aandacht. Ik voelde me soms eenoog in het land der blinden, op andere momenten was het frustrerend omdat ik zag dat het op andere plekken veel meer aandacht kreeg, bijvoorbeeld in de Europese Unie en bij bedrijven. Ik dacht, ik schrijf een boek over hoe de overheid meer grip kan krijgen op digitalisering. Toen

kwam ik tot het besef dat ook andersom digitalisering veel invloed heeft gekregen op de politiek. We worden geleefd door digitale technologieën en de politiek heeft daar bijzonder veel last van. We zijn allemaal wel eens afgeleid door onze telefoon en verliezen hierdoor een uurtje van onze tijd, maar in de politiek leiden smartphone en social media enorm af van waar het werkelijk om gaat. Die wisselwerking politiek-digitalisering was de basis voor mijn boek waarbij ik ook het element psychologie heb beschreven; hoe gaan we daar als mensen nu mee om, wat doet technologie met ons brein.”

Waar denk je dat het succes van het boek vandaan komt?

“Het boek kwam uit op een goed moment waarop er veel discussie was over smartphone gebruik en vertrouwen in de kwaliteit van de besluitvorming in Den Haag. Het raakt ook iets waar veel mensen het wel mee eens zijn maar waar niet altijd over gesproken wordt. Verder had ik gewoon geluk met een goede beoordeling in de Volkskrant en kreeg veel media-aandacht. Het is een inhoudelijk boek, geen roman maar het heeft zeker zijn weg gevonden naar een groot publiek.”

In het boek schrijf je dat veel mensen zich niet gehoord voelen ondanks dat er maar liefst 20 fracties zijn in de Tweede Kamer.

“Die fracties bedienen zeker wel verschillende doelgroepen. Sommige zijn meer gericht op de natuur, op boeren, of op een geloofsrichting, maar wat ik bedoel is dat de huidige bezetting in de Kamer geen goede afsplitsing is van de maatschappij. Kamerleden zijn bijna zonder uitzondering universitair opgeleid en wonen in het westen van Nederland. Als de Kamer een goede afspiegeling zou zijn moeten er meer Kamerleden uit de regio zijn of die misschien geen universitaire graad hebben. De variëteit zou groter moeten zijn in de Kamer om het wantrouwen en onbegrip te verminderen.”

Je geeft aan dat er gedrag- en cultuurverandering in de Kamer nodig is en dat de wil daartoe er wel is maar dat het nog niet lukt.

“Er is in de afgelopen jaren veel gesproken over de bestuurscultuur die moet veranderen, met name na de toeslagenaffaire. Ik zie dat er ook een verkeerde debat- en werkcultuur is. Veel gepolariseer, ophef die via social media wordt uitgegroot. Een enorme werkdruk en dientengevolge burnouts. Om dit te veranderen doe ik in het boek een aantal handreikingen. En ik erken

dat het niet makkelijk zal zijn om de cultuur te wijzigen, het zal een geleidelijke weg zijn, maar we moeten ergens beginnen.”

Mooi om te zien dat je in het boek ook veel elementen uit de psychologie aanhaalt om het gedrag van politici te verklaren.

“Ik heb veel gehad aan het boek van Kahnemann over denkfouten en cognitieve valkuilen en het boek van Cialdini over beïnvloedingstechnieken. Voorheen dacht ik dat ik heel rationeel was en was me er niet van bewust dat mijn besluiten maar ook die van anderen, vaak helemaal niet rationeel worden genomen, maar onder groepsdruk, of met vooringenomenheid. Ik vind het fascinerend om dit voor mijn eigen handelen te begrijpen maar ook om te zien hoe de politiek hier last van heeft. Daarom heb ik het in het boek verwerkt. Een voorbeeld is de tunnelvisie die optrad bij de Toeslagenaffaire waar Jesse Frederik een goed boek over heeft geschreven. In 2013 zat ik zelf in de Kamer. Als gevolg van de Bulgarenfraude was er een overreactie. De volledige Tweede Kamer vond dat een fraude van deze omvang niet meer mocht gebeuren. Dit was de basis voor de latere Toeslagenaffaire.”

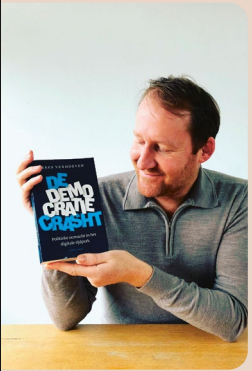
Je haalt ook het boek van Cal Newport aan in het kader van digitaal minimalisme?

‘Goed dat je hiernaar vraagt. Dit is momenteel echt een probleem. Er is sprake van een concentratie- en besluitvormingscrisis. De politiek is niet meer in staat om op een rustige en gedegen manier na te denken en besluiten te nemen, maar laat zich opjagen door werkdruk en ophef. Productiviteit en concentratie zijn de problemen van deze tijd. Nu ik zelf niet meer actief ben in de politiek maar als adviseur dwing ik mezelf om elke dag twee a drie uur geconcentreerd te werken in de ochtend, dan heb ik de rest van de dag de tijd om andere dingen te doen die minder concentratie vergen. Cal Newport beschrijft dit in zijn boek Deep work.’

Je bent niet meer actief in de politiek.

Wat doe je nu?

Na mijn vertrek uit de Tweede Kamer heb ik Bureau Digitale Zaken opgericht. Ik help bedrijven en overheden met digitale vraagstukken. Ook word ik veel gevraagd voor lezingen en adviezen naar aanleiding van het boek. Zo blijf ik bewustzijn creëren over de eisen die het digitale tijdperk waarin we leven aan ons stelt en van de grote invloed die digitale technologie op onze samenleving en democratie heeft. ■

Kees Verhoeven (1976) was van 2010 tot 2021 lid van de D66 fractie in de Tweede Kamer. Sinds 2021 is hij eigenaar van Bureau Digitale Zaken.

REPORTAGE

Inzicht biedt uitzicht

“Transitie wordt meestal niet geleid door de gevestigde orde, maar juist door de pioniers”, stelt Kiki Hagen, sinds 2021 Tweede Kamerlid van D66 op werkbezoek bij Milgro in Rotterdam. “Onze economie is lineair en gericht op efficiëntie, met grote vervuiling en bergen afval tot gevolg. De enige weg voorwaarts is een duurzame manier van consumeren en produceren; de circulaire economie.”

tekst **Marieke de Jong**
foto's **Phil Nijhuis**

Bij Milgro maakt Hagen onder andere kennis met de talrijke CEO's van het bedrijf; Circulair Economy Officers. Ambitieuze professionals die elke dag bezig zijn met hun duurzame missie: toewerken naar een wereld waar grondstoffen geen afval meer worden. Gijs Derks, managing director bij Milgro vat het zo samen: “De grondstoffentransitie gaat veel verder dan recycleren, we moeten richting een circulaire economie waarbij we grondstoffen steeds opnieuw en het liefst oneindig lang gebruiken. Zo voorkomen we dat we oneigenlijk gebruik maken van ons gezamenlijk natuurlijk kapitaal, onze aarde.”

Wat gooi je weg?

Nog niet zo lang geleden was het gebruikelijk om als bedrijf niet naar afval om te kijken. *Grip op afval* is dan ook een belangrijk facet om allereerst een soort van bewustwording

te realiseren. Weten bedrijven en producenten wat ze als afval definiëren? En belangrijker nog, is dat het wel? “Wij spreken van de ontdoener en de ontvanger, en over het feit dat afval soms een verkeerde afslag heeft genomen,” licht Derks toe. “Het afval van de één is tenslotte vaak een waardevolle grondstof voor de ander. Om te beginnen hebben we daarom een simpel kijkgat in een afvalcontainer geplaatst, om in beeld brengen dat het daar begint. Bekijk eens goed wat je als producent eigenlijk weggooit. Maar grip op afval is echt nog maar het begin. Willen we echt impact maken en ons natuurlijk kapitaal herstellen, zullen we snel moeten doorpakken met *Grip op Verspilling*, en *Grip op Grondstoffen*.”

“We moeten producten niet langer zomaar afschrijven. Slimmer en duurzamer gebruik van materialen. Dat moet de nieuwe standaard worden. Daar moeten we ook met wet- en

regelgeving het verschil gaan maken,” vult Hagen aan. “De consument draagt uiteraard een verantwoordelijkheid, maar kan ook maar zoveel bewuste keuzes op een dag maken. Ik ben er heel erg van overtuigd dat we juist moeten kijken naar de producenten en dat het product dat je koopt die circulariteit, die duurzaamheid al in zich heeft.”

“Mijn motto hierin herhaal ik zo vaak als ik kan”, vervolgt Hagen. “Van de niche naar de norm. Je hebt in Nederland heel veel duurzame koplopers die al lang laten zien dat het kan. Duurzaam produceren. Circulair produceren. Het is belangrijk dat de middengroep, en de gevestigde orde, die manier van produceren gaat overnemen. Zodat dát de norm wordt en het dus ook betaalbaar is. Bij producten gaat het uiteraard om de kwaliteit, dat betekent de kwaliteit van de grondstof maar ook de manier waarop het product

gemaakt is, zodat het met behoud van grondstoffen weer uit elkaar kan. Dan is het van belang hoe het is gemaakt en onder welke omstandigheden. En natuurlijk hoe het ecodesign eruitziet en welke invloed dat heeft.”

Consumptiepatroon

Hagen benadrukt dat we de productie ver weg hebben ondergebracht. Daarbij verliezen we het zicht op wat de impact van die productie eigenlijk is. Op het milieu en op de gezondheid van de makers. Daarmee zijn we de kennis van het maakproces ook nog eens verloren. “We importeren kleding en sturen het vervolgens als we het weggooien, retour dezelfde kant op waar het oorspronkelijk vandaan kwam. Armere landen betalen zo de prijs voor zowel de impact van productie als voor afval. In ons dagelijks leven zien we de afvalbergen en de vervuiling die ons consumptiepatroon heeft niet.”

De wet uitgebreide producenten verantwoordelijkheid (UPV) zorgt ervoor dat alle producenten een bijdrage moeten leveren van wat ze op de markt brengen. “Dit is al zo voor

“We moeten producten niet langer zomaar afschrijven. Slimmer en duurzamer gebruik van materialen. Dat moet de nieuwe standaard worden.”

– KIKI HAGEN

Initiatiefnota

De kledingindustrie vervuult enorm. Die mag wat Hagen betreft zo snel mogelijk op de schop. Ze heeft eind vorig jaar een initiatiefnota ingediend: ‘Een nieuw ontwerp voor de kledingindustrie: van wegwerpmaatschappij naar circulaire economie’. Ook in deze sector zijn er koplopers, duurzame spelers die het podium verdienen. “De focus ligt in de meeste gevallen op de top tien vervuilers, die moeten verduurzamen en daar gaan veel investeringen naartoe. Maar waarom gaat onze steun en support niet naar de twintig innovatieve en meest duurzame initiatieven? Deze koplopers zijn zo belangrijk, juist zij maken nu al het verschil. Ze zijn nu nog de niche maar zouden voor iedereen toegankelijk moeten zijn. Laat zien welke standaard we wensen, laat zien wat we willen voor de toekomst. Nu nog een niche, maar hopelijk heel snel de norm.”

plastic verpakkingen en per 1 juli is dat gelukkig ook geregeld voor textiel. Deze bijdrage komt in een fonds waarmee gemeenten worden betaald voor de inzameling. Een eerste stap, maar waar we in een circulaire economie het verschil mee gaan maken is aan de kant van productie, zodat een product zo lang -en een grondstof zo vaak mogelijk gebruikt wordt. Daar stelt deze wetgeving nog steeds geen eisen aan.”

De regie

Het team van Milgro wijst op het eind van het bezoek op de machtige positie die dit ‘afvalfonds’ heeft gecreëerd naar aanleiding van deze wetgeving. Het fonds heeft het eigenaarschap over de financiële middelen, ze controleren en bepalen of gemeenten voldoen aan de eisen en de inzameling. En hebben vervolgens óók de regie over wie dat afval dan uiteindelijk in ontvangst mag nemen. Hier heeft de gevestigde orde het ook nu nog steeds voor het zeggen. ■

Een wereld zonder afval.
#zerowastechallenge

Zoals in elke vereniging, bloeit ook bij D66 regelmatig iets moois op tussen actieve leden. In dit nummer portretteren we D66 fractievoorzitter Joek van Pul en raadslid Talitha Korsmit uit Breda.

tekst **Carin Hereijgers** foto **BeeldFirma**

Waar en hoe hebben jullie elkaar ontmoet?

Joek: “Ik was in de vorige periode raadslid. Talitha was fractievoolger. We leerden elkaar beter kennen toen we samenwerkten aan het wiet-experiment. Maar toen sloeg de vonk nog niet over. Ook bij het sollicitatiegesprek voor burgerraadslid zag ik wel dat Talitha talent had en een leuke vrouw was, maar Cupido stond nog niet op scherp.”
Talitha: “Ik werd daarna campagnecoördinator en in die intensieve tijd ontstond er een klik. Snel na de verkiezingen hebben we het verteld aan de fractie. En de burgemeester moest het ook weten. Hij wenste ons alle goeds.”

Een stel binnen de politiek, hoe is dat?

Talitha: “Het is leuk om dezelfde hobby te hebben. We kunnen elkaar helpen door bijvoorbeeld debatten voor te bereiden. Mag ik via Democraat een compliment maken aan onze fractie? Zij geven ons alle ruimte en steun en zijn blij voor ons. Zolang we elkaar ook tegenspreken vinden ze het goed.”
Joek: “Ook het feit dat we heel andere portefeuilles hebben, helpt. Talitha werkt aan onderwerpen als asiel, veiligheid, jeugdzorg en armoede. Ik heb stedelijke ontwikkeling, WMO en sport in mijn portefeuille.”
Talitha: “Naast dat het gezellig is om in de raad te zitten is het ook leuk om samen bij dezelfde partij te zitten. Zo gaan we vaak naar samen naar congressen en andere

bijeenkomsten. Dat is samen toch leuker.”
Joek: “Recent waren we aanwezig bij de onthulling van de Blind Wall Gallery met een quote van Hans van Mierlo hier in Breda, zijn geboortestad. Een inspirerend kunstwerk met ‘je moet de revolutie maken voordat hij uitbreekt’ als iconische tekst.

Zijn jullie het in de politiek altijd met elkaar eens?

Joek: “Zeker niet. We zijn het over de hoofdlijnen wel eens, maar dan nog is er ook discussie.”
Talitha: ‘Ik vind mezelf behoorlijk links progressief en ben heel idealistisch.
Joek: “Ik ben ook progressief, maar pragmatischer van mezelf.”

Talitha: “Door onze gesprekken snap ik dat pragmatisme beter, al betekent dat natuurlijk niet dat ik ook automatisch van mening verander.”
Joek: “Bijvoorbeeld over vuurwerk denken we echt wel verschillend. Talitha wil het gewoon afschaffen. Maar ik zie dan de bezwaren bij het handhaven van een verbod.”
Talitha en Joek: “We houden elkaar op die manier scherp en het is leerzaam.” ■

OPROEP

Hebben jullie elkaar (ook) leren kennen bij D66? En willen jullie samen geportretteerd worden in de *Democraat*? Stuur een mail met jullie contactgegevens naar: democraat@d66.nl

Marja Lust heeft na een lange carrière bij de Amsterdamse politie besloten de overstap naar de politiek te maken. Sinds vorig jaar is ze raadslid voor D66 in Amsterdam. Daarnaast is ze bestuurslid van PRIDE66, het landelijke regenboognetwerk van D66 dat zich inzet voor acceptatie van de LHBTIQ+-gemeenschap. Voor *Democraat* vragen we haar naar dit netwerk en haar raadswerk, maar ook naar haar visie op diversiteit en acceptatie.

tekst **David Vos**

foto's **Jeroen Mooijman** | Pride 2022

“Zichtbaarheid komt voor acceptatie”

INTERVIEW

Allereerst: kijk je al uit naar de komende zomer waarin weer verschillende evenementen zoals de Prides plaatsvinden?

“Zeker! De Pride in Amsterdam is altijd een bijzonder evenement. ‘We’, oftewel de LHBTIQ+-gemeenschap, zijn dan namelijk eens in de meerderheid. Dat is een speciaal gevoel. Je ziet dat evenementen als de Pride de laatste jaren op steeds meer plekken in Nederland worden georganiseerd, zoals in Eindhoven, Alkmaar en Dordrecht. Het is goed dat de LHBTIQ+-gemeenschap zo zichtbaarder wordt gemaakt, want zichtbaarheid komt voor acceptatie.”

We zien de laatste tijd steeds meer afkeer en agressie tegen de LHBTIQ+-gemeenschap, bijvoorbeeld in de voetbalwereld. Hoe kijk jij daar vanuit jouw achtergrond naar?

“De verklaring hiervoor is sociologisch. Kijkend

naar het voetbal zie je dat het mannenvoetbal hier mijlenver achterloopt op het vrouwenvoetbal. Voetbal heeft nog steeds het imago van een mannensport. Kenmerken als zachtheid en tederheid passen daar niet bij. In een vol stadion zitten zo een paar duizend mensen uit de LHBTIQ+-gemeenschap. Die houden echter hun mond, want zij weten dat dát deel van hun identiteit niet welkom is. Ik zou willen dat de scheidsrechter de wedstrijd stillegt bij homofobe spreekkoren, net zoals dat al gebeurt bij racistische spreekkoren. Op dit punt is de laatste jaren echt te weinig progressie geboekt.”

Dit is natuurlijk een probleem dat breder in de samenleving speelt. Wat zou volgens jou een goede stap zijn op weg naar meer acceptatie van de LHBTIQ+-gemeenschap?

“Allereerst moeten we niet vergeten dat het een

relatief kleine groep is die een buitenproportioneel luide stem laat horen tegen de emancipatie van de LHBTIQ+-medemens. Het is heel lastig om deze groep de draai te laten maken, maar de kern van de oplossing ligt denk ik in educatie en zichtbaarheid. We moeten kinderen en hun ouders blijven leren over verschillen tussen mensen. Aan de achterkant is het al zo dat criminaliteit met een discriminatoir karakter zwaarder bestraft wordt. Je zou ook kunnen denken aan andere, creatievere straffen, zoals vrijwilligerswerk bij een regenboogproject of bij een LHBTIQ+-belangenorganisatie.”

Wat wil jij als raadslid in Amsterdam concreet bereiken om diversiteit te bevorderen en de acceptatie van LHBTIQ+’ers te vergroten?
“Tijdens mijn carrière bij de politie heb ik veel werk gedaan voor Roze in Blauw (het politie-netwerk van de LHBTIQ+-gemeenschap, red.). Daar heb ik gezien dat het aantal meldingen van discriminatie en andere vijandigheden exponentieel stijgt als mensen binnen de politie een herkenbaar aanspreekpunt hebben. Daarom maak ik mij hard voor een fulltime operationele anti-discriminatie unit bij de Amsterdamse politie. Ik wil de burgemeester ervan overtuigen dat dit een goed en belangrijk idee is. Daar zit voor mij geen ego in, het gaat erom de drempel voor een melding van discriminatie te verlagen.”

Samen met GroenLinks en Partij van de Arbeid heeft D66 ervoor gezorgd dat naast ‘handicap’ ook ‘seksuele gerichtheid’ is toegevoegd aan Artikel 1 van de Grondwet. Hoe groot is deze stap volgens jou?
“Het is een belangrijk signaal richting de samenleving en doet recht aan het feit dat er nog altijd vaak discriminatie plaatsvindt op basis van seksuele gerichtheid. Alhoewel acceptatie van onderop moet komen, is het goed om van bovenaf de toon te zetten. Bovendien biedt de verankering in de grondwet zekerheid in een altijd onzekere politieke toekomst.”

Op wat ben je het meest trots dat jullie als PRIDE66 voor elkaar hebben gekregen?
“Ik vind het heel mooi dat we samen met de regenboogafdelingen van GroenLinks, VVD, CDA en Partij van de Arbeid met een politieke boot meevaren tijdens de Canal Parade. Daarnaast bundelen we de krachten met regenboogafdelingen van andere partijen om de lobby kracht bij te zetten en een meerderheid te krijgen voor de

nieuwe transwet, zeker als hun landelijke fracties nog twijfelen. Ook de jaarlijkse Boris Dittrich Coming Out Dag-lezing is uiteraard een hoogtepunt (in 2022 gegeven door Astrid Oosenbrug (voorzitter van het COC, red.).”

Wat zijn jullie plannen voor de komende maanden en daarna?
“We blijven ons inzetten voor de nieuwe transwet, maar ook voor de nieuwe meerouderschapswet. Het is belangrijk dat een kind in samengestelde gezinnen ook volgens de wet de mogelijkheid heeft om meer dan twee ouders te hebben. Daarnaast bestaat PRIDE66 dit jaar tien jaar. Dat gaan we op zondag 23 juli uitgebreid vieren, waarvoor iedereen van harte uitgenodigd is. Tot slot moeten we op zoek naar een nieuwe voorzitter, want de huidige voorzitter Eric Klaver neemt komende zomer na tien jaar afscheid.”

Wanneer is volgens jou jouw inzet voor meer acceptatie van LHBTIQ+’ers geslaagd?
“Het ultieme doel is natuurlijk dat netwerken als PRIDE66 en Roze in Blauw niet meer nodig zijn. Persoonlijk zou ik het echter al heel mooi vinden als aan het einde van mijn raadsperiode de anti-discriminatie unit bij de Amsterdamse politie gerealiseerd is. Dat zou ik als een heel mooi succes voor D66 en ook wel een beetje voor mijzelf zien. Dit plan heb ik echt tot mijn missie verheven.” ■

Marja Lust

“Host van de ‘1st World LGBTQ Conference for Criminal Justice Professionals’ die augustus 2016 in Amsterdam plaatsvond, is de meest trotse regel op mijn CV. Ik had de eer van dat unieke evenement de ‘conference director’ te zijn. Wat in mijn hoofd, op een klein kamertje op het politie-bureau aan het Remmerdenplein in Amsterdam Zuidoost begon is uitgegroeid tot een mondiale beweging met medewerking uit maar liefst 26 landen. Er volgde wereldconferenties in Toronto en Melbourne. In augustus 2025 zal Austin, Texas de vierde gaststad zijn.”

Per 1 juni 2022 is Lust verkozen als gemeenteraadslid in Amsterdam voor D66. Van politie naar politiek.

Zondag 23 juli
PRIDE66 bestaat tien jaar en dat wordt gevierd met een inhoudelijk én feestelijk programma.

Heb je ooit op het punt gestaan je aan te melden bij een thema afdeling? Onze vereniging heeft veel actieve leden die zich op verschillende thema’s inzetten. In vijftien ‘denktanks’ maken zij plannen voor de D66-agenda en geven zij advies aan onze Kamerleden en Europarlementariërs.

“Twijfel niet langer, doe ook mee!”

Digitaal66

De thema-afdeling Digitaal66 stelt zich tot doel om een bijdrage te leveren aan de standpuntbepaling van D66 over onderwerpen die het digitale domein raken. Digitaal66 heeft momenteel ongeveer 700 leden die samen beschikken over brede ervaring en kennis binnen dit digitale domein. Wij mobiliseren de kennis en kunde binnen de afdeling en vormen zo een centrale kennisplek. Met deze kennis worden vervolgens adviezen opgesteld rond digitale thema’s voor volksvertegenwoordigers van D66 op ieder niveau, van gemeentelijk tot Europees.

Duurzaam

Duurzaamheid is verweven in de identiteit van D66. Thema-afdeling duurzaam is een van de grootste kennis netwerken van de partij. Leden zetten zich in den brede in; van energie tot economie, tot dierenwelzijn. Zes werkgroepen adviseren nationale en internationale politici en zetten netwerken op om lokale en regionale politici te versterken en meer structuur te geven. Als thema afdeling helpen wij D66 te werken naar een duurzamer wereld(economie). Meer weten? Word lid en blijf op de hoogte van de twee symposia die we dit jaar zullen organiseren: ‘De levende kaart’ en ‘Duurzaam in 100 jaar’

Internationale Veiligheid en Defensie

Met bijna 500 leden is de thema-afdeling Internationale Veiligheid en Defensie (TalVD) hét platform voor actieve D66ers, die willen dat D66 een krachtige positie inneemt in het nationale én internationale debat over veiligheid en defensie. De afdeling organiseert lezingen en werkbezoeken, onderhoudt contact met de politieke vertegenwoordigers en stimuleert het debat in de partij. De TalVD heeft actieve werkgroepen, o.a. op het gebied van Europese defensiesamenwerking. Meer dan ooit is internationale veiligheid van kritiek belang voor Nederland en voor het welzijn en de welvaart van alle burgers van ons land en in Europa. De TalVD zet zich hiervoor in.

Onderwijs

Zeg je onderwijs, dan zeg je D66! De thema afdeling Onderwijs & Wetenschap is er om ervoor te zorgen, dat O&W hoog op de agenda blijft staan van de partij. Met 5 werkgroepen en diverse netwerken ondersteunen we onze politici en komen we met nieuwe ideeën. Zo heeft de mbo-werkgroep op het congres een sessie met Robbert Dijkgraaf georganiseerd. Het jaarlijkse onderwijssymposium is dit jaar op 7 oktober in Utrecht. Ben jij er ook bij?

Coördinator Thema-afdelingen en Netwerken

Hadiatou Barry (1997) - ‘De meeste mensen kennen mij als Hadia’ - is projectleider Diversiteit en Inclusie op het Landelijk Bureau en coördineert daarnaast de thema-afdelingen en netwerken van D66. “Het zijn belangrijke kennisnetwerken die ons helpen het gedachtegoed verder te brengen. Vanuit deze groepen wordt input geleverd voor het verkiezingsprogramma en worden bijzondere ontmoetingsmomenten gecreëerd. En ze dagen uit tot meer openheid en omarmen ook kritische geluiden. Al met al een waardevolle verrijking voor onze politieke vereniging.”

Met vijftien thema-afdelingen is er voor eenieder wat te kiezen. Iedereen is van harte uitgenodigd om het aanbod te bekijken op d66.nl/meedoen/thema-afdelingen en wie weet zie jij een thema of werkgroep die je aanspreekt. Aanmelden kan via je MijnD66-profiel menu -> je lidmaatschappen -> toevoegen.

Heb je een algemene vraag over de thema afdelingen of netwerken?
Neem contact op met Hadia via: thema-afdelingen@d66.nl

BURGEMEESTER IN BEELD

Dag Texel, Hallo Venray

D66 wil dat mensen hun burgemeester direct kunnen kiezen. Want deze bestuurder is niet alleen verantwoordelijk voor openbare orde en veiligheid, maar geeft zijn of haar gemeente smoel en kleur. Deze aflevering: Michiel Uitdehaag.

tekst **David Grent**

Opstaan voor het sociaal-liberalisme. Dat was de belangrijkste drijfveer voor Uitdehaag voor het lidmaatschap van D66: “Ik werd lid in 2002, dus dat is dik twintig jaar geleden”. Het kunnen ‘zijn wie je wilt zijn en omkijken naar elkaar’. Om dat te bereiken was volgens hem destijds een politieke cultuurverandering nodig. Uitdehaag: “Een overheid die niet meer op basis van dogma’s bestuurde, maar op basis van het mensbeeld”.

Na een aantal jaren actief te zijn geweest als bestuurs- en raadscommissielid in de afdeling Gelderse Vallei, werd hij tussen 2004 en 2005 bestuurslid bij de Jonge Democraten. “In de tijd dat de huidige fractievoorzitter in de Kamer – Jan Paternotte – voorzitter was”, memoreert Uitdehaag. Daarnaast was hij driemaal lijsttrekker voor D66 Wageningen. In 2006, tijdens het burgemeesterschap van Alexander Pechtold, in 2010 en in 2014. Na de verkiezingen in 2010 werd hij wethouder. Maar na dertien jaar bestuurservaring en zes jaar wethouderschap was het tijd voor iets anders, en dan ook het liefst volledig anders. “Ik wilde eigenlijk kijken of het ergens

anders in het land ook echt heel anders zou zijn dan in Wageningen”.

De eilandcultuur

Uiteindelijk solliciteert Uitdehaag met succes naar het burgemeesterschap van Texel. “Ik wilde echt naar de andere kant van het land, gewoon omdat ik het bestuurlijk interessant vind hoe de samenleving op verschillende plekken functioneert”. De eilanden hadden op hem altijd al een aantrekkingskracht gehad die meer was dan enkel toeristisch. En de unieke geografische ligging van de gemeente levert ook haar eigen interessante bestuurlijke vraagstukken op. Met 14.000 vaste inwoners is Texel geen grote gemeente, maar er zijn ook 10.000 toeristen op het eiland te vinden.

Een aantal dat in de zomer zelfs kan groeien naar 60.000. Bovendien zorgt het leven op een eiland ook voor een eigen cultuur, die Uitdehaag goed kan waarderen. “Door het zelf moeten oppakken van alle initiatieven is de organisatiekracht groot. Die zelfredzaamheid is heel kenmerkend. Texelaars zijn als eilandbewoners uiteindelijk op elkaar aangewezen. Je leert ook iets meer geven en nemen en accepteren dat iemand anders is, moet zijn en kan zijn, zodat je de volgende dag toch weer met elkaar door kunt”. Die relatief

tolerante cultuur vindt Uitdehaag dan ook zeer prettig. “Ik zou niet overal burgemeester willen zijn, wel het liefste op een plek waar ik iets mee heb of de samenleving een beetje begrijp.”

“Je bent zelf niet altijd de norm, misschien is dat ook wel de kern van het burgemeesterschap”

Begrijpen en begrepen worden

Begrip lijkt voor Uitdehaag een kernthema in zijn werk als D66-burgemeester van een landelijke gemeente in tijden van wantrouwen in de politiek, waarbij gesproken wordt over een ‘kloof’ tussen Den Haag en het platteland. “Het uitspreken dat er geen kloof is of kan zijn, vind ik niet verstandig. De vraag is of mensen de kloof ervaren”. Volgens Uitdehaag kan juist het ambt van de burgemeester, omdat het zo dicht bij de mensen staat, daarin het verschil maken en de verbinding zoeken. “En ik kijk er met trots op terug dat ik een aantal dingen ook echt heb opgelost. Niet alleen formeel in onderhandelings, maar ook een bepaalde verstandhouding met inwoners”. Daarin is het opstaan voor wederzijds begrip

Michiel Uitdehaag
22.04.1979

Tot 2003 Landinrichtings- wetenschappen, specialisatie planologie aan de Universiteit Wageningen.	bij Gemeente Wijk bij Duurstede.
2003-2009 Planoloog bij advies- bureau AmerAdviseurs en vervolgens bij Gemeente Winterswijk.	2010-2016 Wethouder Wageningen met in zijn portefeuille o.a. financiën, werk en inkomen, huisvesting, ruimtelijke ordening en verkeer.
2009-2010 Strategisch adviseur ruimtelijke ordening	2016-2023 Burgemeester Texel
	2023-heden Burgemeester Venray

een belangrijke factor. Om problemen daadwerkelijk op te lossen moet je volgens hem immers weten wie wat gaat doen, en waar mensen misschien het gevoel krijgen dat ze meer moeten doen dan een ander. “Je bent zelf niet altijd de norm, misschien is dat ook wel de kern van het burgemeesterschap. Je moet een beetje nieuwsgierig zijn naar wat anderen drijft. Daar hoeft je het niet mee eens te zijn en dat mag je ook wel tegen mensen zeggen, maar het kan je wel helpen om het functioneren van de samenleving te begrijpen. Het is uiteindelijk wel begrepen en begrepen worden. En in Groningen en op Texel – en waarschijnlijk ook in Venray – heb je heel andere issues”, aldus Uitdehaag.

Een nieuwe uitdaging in Limburg

Sinds 31 mei 2023 is Uitdehaag geen burge-meester meer van Texel. Na zeven jaar was het weer tijd voor een nieuwe uitdaging, en wederom moest het helemaal anders. Vanaf 11 juli is hij de nieuwe burgemeester van Venray, in Limburg. En met zijn eigen afkomst uit het ‘zuiden van het land’ voelt dat ook als in een warm bad thuiskomen. “Het gaat direct over de familie, de familiebanden en vrienden. En tradities. Ik heb nu een beetje begrepen hoe de installatie eruit gaat zien, maar dat is met rode loper en alles erop en eraan. Ook wel weer even wennen. Maar ook dat is weer begrijpen en begrepen worden. Hoe klein dit land ook is, iedere streek, regio, provincie heeft zo z’n eigen gebruiken. Dat is voor heel veel mensen ook een onderdeel van hun identiteit, om ergens te wonen of te zijn. Ik vind dat in de eerste plaats vooral interessant”. ■

**Prompt in
ChatGPT:
“Wat is
kunstmatige
intelligentie?”**

ChatGPT:
“Kunstmatige
intelligentie (KI)
verwijst naar het
vermogen van
computersystemen
om taken uit te
voeren die normaal
gesproken menselijke
intelligentie vereisen.
Het is een brede term
die verschillende
aspecten van machine
learning, natuurlijke
taalverwerking,
beeldherkenning,
probleemoplossing
en andere cognitieve
vaardigheden omvat.

Kunstmatige
intelligentie stelt
computers in staat
om gegevens te
analyseren, patronen
te herkennen,
beslissingen te
nemen, problemen op
te lossen en taken uit te
voeren op een manier
die lijkt op menselijke
intelligentie. Het doel
van KI is om machines
in staat te stellen te
leren van ervaringen
en zich aan te passen
aan nieuwe situaties,
waardoor ze steeds
beter worden in het
uitvoeren van
complexe taken.

UITGELICHT

De impact van AI

Hind Dekker-Abdulaziz is sinds 2022 Tweede Kamerlid voor D66. Ze richt zich via haar portefeuille onder andere op ICT & privacy en digitale overheid. In februari diende zij samen met Paul van Meenen een motie in die door ChatGPT werd gegenereerd. De motie was bedoeld om een debat op gang te brengen over de digitalisering van het onderwijs en het gebruik van artificial intelligence (AI). Democraat ging in gesprek met Hind en vroeg begin mei: ‘Is dat debat ook op gang gekomen?’

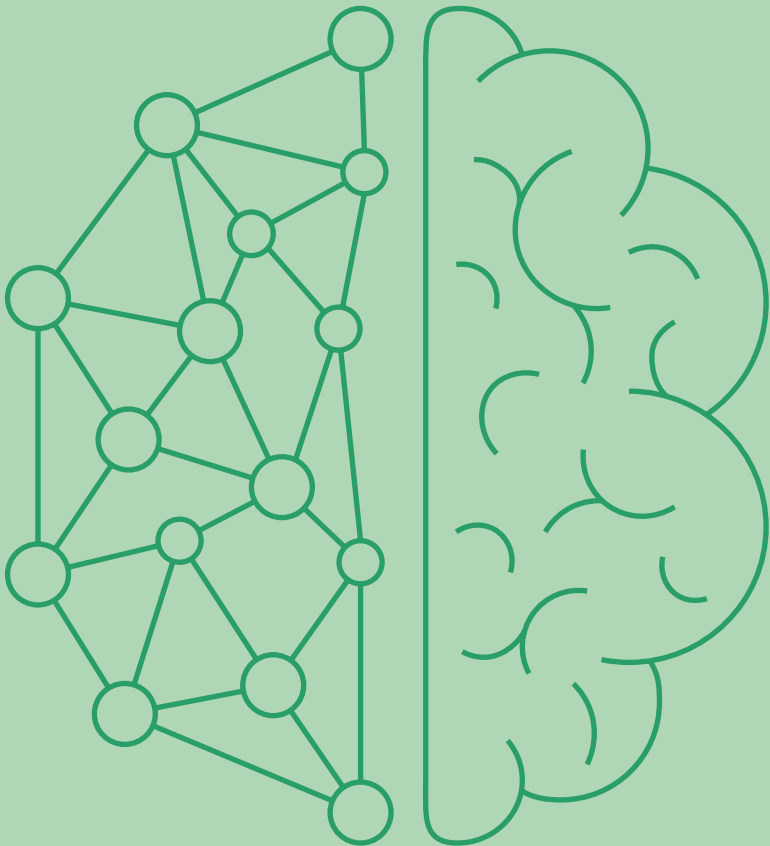
tekst **Stephan van Heusden**
foto **Jeroen Mooijman**

Hind Dekker-Abdulaziz
Tweede Kamerlid D66

Portefeuille

- Digitale Zaken, cyber security, privacy
- Binnenlandse zaken (BRP en Gemeentefonds)
- Racisme en discriminatie

Hind: ‘Toen er een debat over digitalisering ging plaatsvinden, hebben we de motie ingediend. Het was niet alleen bedoeld om te laten zien hoe goed ChatGPT dit kan, maar ook om bewustwording over ChatGPT en andere AI-toepassingen op gang te brengen. We hebben daarna de minister van onderwijs gevraagd daar een visie voor te ontwikkelen. Even later hadden we een debat over kunstmatige intelligentie met andere ministers waar we ook de minister van Economische Zaken en Klimaat hebben gevraagd om een algehele visie te schrijven over genererende AI. Dan gaat het niet alleen over ChatGPT, maar om de impact van AI op arbeid, markt en economie in het algemeen. Uiteraard is het iets voor de hele overheid, maar als verschillende ministers en hun departementen hier mee aan de gang gaan zijn we goed op weg.’

**Hoe kijk jij naar de storm-
achtige opkomst van
ChatGPT, AI en alles wat je
er nu over leest en hoort?**

Hind: ‘Het gaat natuurlijk niet over ChatGPT op zichzelf, maar AI in het algemeen, waarbij de komst van ChatGPT voor nogal wat opschudding zorgt. Natuurlijk moeten we AI niet verbieden omdat bijvoorbeeld scholieren er misbruik van maken, of omdat het mogelijk is dat het werk van mensen door computers gedaan gaat worden. Tegelijkertijd willen we zo’n belangrijke ontwikkeling ook niet zomaar alleen maar ongecontroleerd overlaten aan de markt. Er moet regulering voor zijn. AI draait op algoritmes. Deze zijn altijd gevoelig voor discriminatie en schending van privacy. Toen ik net Kamerlid werd heb ik een mensenrechtentoets motie ingediend: als organisaties met algoritmes gaan werken dienen ze vooraf te toetsen dat het model en de gebruikte data niet discrimineert of

privacy schendt. Daarnaast moeten we ons ervan bewust zijn dat, ook al krijgen we deze tools momenteel in de schoot geworpen, hier wel degelijk commerciële bedrijven zoals Microsoft achter zitten met een winstoogmerk. Ook moeten we voorkomen dat deze toepassingen via internet en zoekmachines uiteindelijk alleen de advertentie-inkomsten dienen van partijen als Google en Microsoft.

**Wat vind je van het feit dat
ChatGPT helemaal geen
bronverwijzingen vermeld?**

Hind: ‘Dat is wel zorgelijk en wat veel gevaarlijker is dat ChatGPT soms dingen verzint. Mensen zijn zich er vaak niet van bewust. In het rondetafelgesprek in april over ChatGPT zagen we voorbeelden waarbij Mark Rutte zogenaamd genomineerd was voor een Nobelprijs. Omdat er geen bronvermeldingen bij resultaten staan wordt het als altijd waar ervaren en kan het leiden tot desinformatie. Ook het gebruik van chatbots kan leiden tot verwarring. Chat ik nou met een mens of met een computer? Consumenten moeten dan ook veel beter het verschil zien tussen wat door de computer is gegenereerd en wat door mensen is gemaakt zodat ze zich er van bewust zijn dat de informatie onjuist kan zijn.

**Wat kunnen we nog alle-
maal verwachten qua
AI-regulering vanuit de
overheid?**

Hind: ‘Vanuit Europa komt er dit jaar nog een AI-verordening aan. ChatGPT-achtige toepassingen worden als hoog risico geclassificeerd, dus moeten voldoen aan transparantie regels. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) houdt toezicht op het gebruik

—
“AI draait
op algoritmes.
Deze zijn altijd
gevoelig voor
discriminatie
en schending
van privacy”

van algoritmes en is onder andere in gesprek met de Minister van Buitenlandse Zaken om inzicht te verschaffen in de doelmatigheid van het gebruik van algoritmes. Overigens is het budget van 1 miljoen euro dat de AP heeft voor het toezicht houden op algoritmes veel te laag. Na de toeslagen affaire is er een motie goedgekeurd waarin is afgesproken dat overheden alle data die kunnen leiden tot discriminatie, zoals etniciteit en geboorteland verwijderen uit algoritmes. Ministeries rapporteren over de voortgang hiervan aan de commissie Digitale Zaken. Het argument om dit soort algoritmes te gebruiken is meestal dat ze efficiëntie verhogen. Daarom gaan algoritmes ook steeds meer ingezet worden door verzekeraars en bij werving en selectie. Dit mag er echter niet toe leiden dat het leidt tot schending van privacy of discriminatie. Ik moet dit vaak opnieuw uitleggen in debatten in de Kamer. ‘Rechtvaardigheid dient voor efficiency en het risico van een biased – niet representatief – model te gaan.’ ■

TERUGBLIK

Wat gebeurde er...

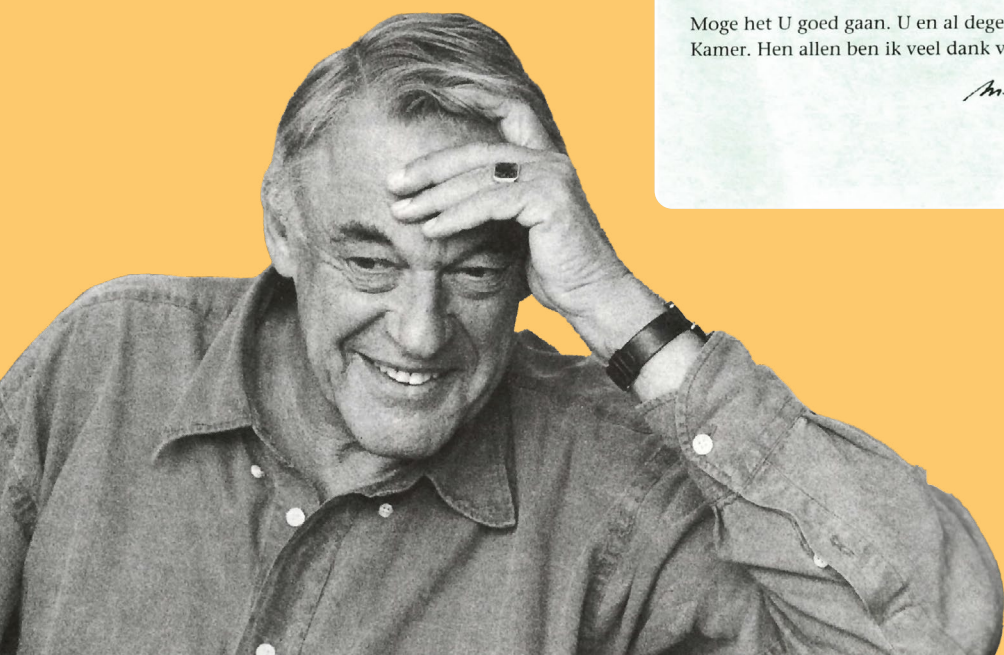
25 jaar geleden

1998

Hans van Mierlo:
“Het was de meest
juiste oplossing”

Het kwam toch nog onverwacht: 8 juli gaf Hans Van Mierlo een persconferentie waarin hij aankondigde de politiek te verlaten. Het was tegen het einde van de informatie. Het vragen van de ministers moest nog beginnen. Zijn partij – bijna gehalveerd na de verkiezingen – zat middenin het proces.

Van Mierlo: “Ik betreed een ruimte die ik lang niet van binnenuit heb gezien. Ik zit op de fiets en mis mijn auto met chauffeur geen moment. Ik val niet in een gat, ik hoef niet af te kicken, want ik was niet verslaafd. Ik deed mijn werk met grote overgave en ik zie heel goed waarom dat nu ophoudt. Ik ga met grote nieuwsgierigheid mijn nieuwe leven in en ook dat is spannend.” ■

Mr. H.A.F.M.O. van Mierlo

Amsterdam, 18 augustus 1998.

Meermin de Vries,

Hiermede bericht ik U dat ik het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal met ingang van heden beëindig.

Het besluit hiertoe - zo kort na de verkiezingen - verdient in het bijzonder tegenover U enige nadere toelichting. Vanzelfsprekend vind ook ik dat een van de kiezers verkregen mandaat in principe moet worden uitgevoerd. In ons systeem dient dat binnen het grotere mandaat dat de partij waartoe men behoort van de kiezer heeft gevraagd en gekregen. Het is in die context dat ik tot de conclusie ben gekomen dat het tegenover de kiezers die op mijn partij hebben gestemd - en ook tegenover de kiezers die op mij persoonlijk hebben gestemd, verantwoord is dat ik mij terugtrek. Daarin speelt de uitslag van de verkiezingen, waarvoor ik mede-verantwoordelijkheid draag, een rol. Maar ook de overweging dat een regeringsfractie die bijna gehalveerd is zich zo effectief en harmonieus mogelijk moet kunnen inrichten op een nieuwe profilering, als men dat wil. Bij de beoordeling daarvan zijn niet alle aspecten, en zeker niet de gewichten daarvan, voorzienbaar als men zich opgeeft voor de kandidatenlijst. Ik heb mijn beslissing geheel alleen genomen, zonder een ander belang voor ogen te hebben dan ik heb aangegeven.

Na tweeëndertig jaar beëindig ik hiermee mijn politieke loopbaan. Ik heb het steeds een grote eer gevonden om lid te zijn van het parlement en ben dankbaar voor bijna alles wat ik er heb geleerd en afgeleerd.

U zoudt mij verplichten als U de inhoud van dit schrijven ter kennis zou willen brengen van Uw medeleden. Ik groet hen allen zeer.

Moge het U goed gaan. U en al degenen die werken in het gebouw van de Tweede Kamer. Hen allen ben ik veel dank verschuldigd.

*Met groet en van harte achting
Hans van Mierlo.*

Publicatie in Democraat ↑
augustus 1998

BOEKRECENSIE

Waarborgen voor de toekomst

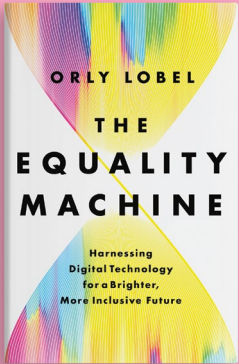
tekst Laura de Vries

Kunnen we onze wereld ook rechtvaardiger maken met algoritmes? Beter inzicht krijgen in armoede en schulden? Eerlijkere sollicitatieprocedures vormgeven? Ja, laat arbeidsjurist Orly Lobel zien in *The equality machine*. Voor mijn onderzoek naar digitalisering en de democratische rechtsstaat las ik het boek afgelopen najaar. Mijn afdronk? Nieuwe technologie kan een belangrijke bijdrage leveren aan meer sociale gelijkheid. Maar bepalen wat rechtvaardig is, vergt ook democratisch debat.

Hoewel menig een

beducht voor zou zijn, zouden we volgens Lobel computers juist gevoelige gegevens moeten laten verwerken. Immers, pas als we gegevens zoals over afkomst, genderidentiteit of seksualiteit meenemen, kunnen we de bestaande ongelijkheid een beetje ‘corrigeren’. Zo kunnen algoritmes bijdragen aan het tegengaan van de loonkloof, bijvoorbeeld door inzicht te geven in het loonverschil tussen vrouwen en mannen. Algoritmes kunnen er ook aan bijdragen dat vacatures terecht komen bij groepen die op dat moment ondervertegenwoordigd zijn in de organisatie.

Wat een eerlijk algoritme precies inhoudt, hangt af van je overtuigingen over gelijkheid. Bovendien, erkent ook Lobel, kan gelijkheid op gespannen voet staan met andere waarden, zoals privacy en autonomie. Algoritmes om online pesten tegen te gaan kunnen bijdragen aan sociale rechtvaardigheid, maar ook de privacy en autonomie van mensen schenden. Terecht constateert Lobel dan ook dat de balans “tussen veiligheid en privacy, gelijkheid en vrijheid en tussen

rechten en vrijheden” uiteen zal lopen tussen verschillende democratieën.

De crux zit ‘m in de wijze waarop democratieën zulke afwegingen maken. Want wat een beetje onderbelicht blijft in het boek, is dat de verzameling van meer én van meer gevoelige gegevens niet zonder risico is. Afhankelijk van wie de gegevens in handen heeft,

kunnen ze juist ook worden gebruikt voor discriminerend beleid. Het is bij uitstek aan de Democraten om te zorgen dat rechtvaardige technologie hand in hand gaat met democratische waarborgen. Leg bijvoorbeeld vast welk type gegevens voor welke doeleinden gebruikt mogen worden. Bijvoorbeeld, sta de verzameling van gevoelige gegevens wel toe voor algoritmes met als doel mensen te emanciperen, maar niet voor algoritmes met als doel mensen te controleren.

De ontwikkeling van nieuwe technologieën als kunstmatige intelligentie gaat razendsnel, wat het gesprek hierover extra urgent maakt. In de woorden van Lobel: “nu is de tijd om de richting te bepalen waarin technologieën ontwikkeld worden”. ■

LEDENINFORMATIE

MijnD66: Ledenportaal

Een adreswijziging doorgeven? Aan- of afmelden voor een nieuwsbrief of thema-afdeling? Ga naar [MijnD66.nl](https://mijnd66.nl) en beheer je eigen gegevens en voorkeuren. Is jouw emailadres (tevens je gebruikersnaam) gewijzigd? Stuur een mail naar: ledenadministratie@d66.nl

landelijk congres

Het volgende congres is op zaterdag 4 november 2023. Elk lid krijgt voor elk landelijk congres een uitnodiging (per e-mail) toegestuurd. Meer info: d66.nl/congres

D66 Internationaal

Meer weten over ons internationale netwerk? Kijk op: internationaal.d66.nl Mede-D66'ers in het buitenland vind je via: buitenland.d66.nl

Mr. Hans van Mierlo Stichting

De Van Mierlo Stichting (VMS) is het onafhankelijke wetenschappelijk bureau van D66. Meer informatie over haar activiteiten, onderzoeken en publicaties (zoals tijdschrift *Idee*): vanmierlostichting.d66.nl

algemene informatie

Landelijk Bureau D66

Lange Houtstraat 11
2511 CV Den Haag
info@d66.nl
070 356 60 66

politiek inhoudelijke vragen

(Tweede Kamerfractie D66)

WhatsApp: 06 11 91 25 48
Mail: kamervraag@d66.nl

Martine van Schoor (1982) nam in januari afscheid als Manager Internationaal bij het Landelijk Bureau van D66. Ze werkt nu als General Manager bij het Lilongwe Wildlife Centre in Malawi.

Wat moeten we zeker weten over Malawi?

“Malawi ligt in het zuidoosten van Afrika, tussen Mozambique en Zambia. Sinds 1964 onafhankelijk van de Britten. Het wordt het warme hart van Afrika genoemd; het is enorm gastvrij. Effecten van klimaatverandering worden hier sterk gevoeld; door orkaan Freddy en de onvoorspelbaarheid van de seizoenen. Met enorme gevolgen voor de infrastructuur en voedselvoorziening. Malawi is drie keer groter dan Nederland en lijkt er wel wat op: een van de kleinere landen in de regio met een flink aantal fietsers. En heel veel water. Ook goed om te weten: Joyce Banda, was van 2012 tot 2014 de eerste vrouwelijke president van het land.”

En hoe kom jij daar terecht?

“Voor ik bij D66 werkte woonde ik o.a. in Mozambique. Daarvan ken ik het Lilongwe Wildlife Centre. LWC is een beschermd bos midden in de stad. Op het terrein ligt de enige wildlife opvang van Malawi, onderdeel van de Lilongwe Wildlife Trust. Met succes strijden ze tegen illegale handel in wild(producten) en zetten zich in voor natuurbescherming in het land. Als Centre manager zorg ik dat iedereen z’n werk kan doen. Van dierenverzorgers tot onderhoudsteam en de bezoekersreceptie.”

Lijkt me nogal een verandering, van politiek naar wildlife

“Valt reuze mee! D66 Internationaal werkt aan projecten die internationale samenwerking verstevigen en capaciteit van organisaties ondersteunt. Een organisatie als LWC is lokaal geworteld maar kan niet zonder internationale steun. Zaken als klimaat en illegale handel houden zich niet aan grenzen: onze maatschappelijke betrokkenheid zou dat ook niet moeten doen. Zeker als D66’ers zijn we ons ervan bewust dat de wereld niet ophoudt bij de landsgrenzen, of bij de grenzen van Europa. D66 Internationaal maakt zich daar binnen de partij hard voor, ik doe dat nu vanuit natuurbescherming in plaats van politiek.

Kom je veel D66’ers tegen?

“Nog niet, maar wie weet vind ik ze nog. Er wonen 300 Nederlanders in Malawi. Gelukkig heeft D66 ook een Regio Buitenland voor alle D66’ers die buiten Nederland wonen. Zij organiseren online bijeenkomsten die in alle tijdszones zijn te volgen. Bij sommige D66 activiteiten kun je ook online aansluiten. Maar ben je in de buurt? Kom gerust langs!” ■